ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»
Кафедра соціальних технологій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття

освітньо-кваліфікаційного ступеня МАГІСТР

на тему:

КАНІСТЕРАПІЯ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Виконав: здобувач 2-го курсу, групи СР-22-2м-vn
Галузь знань 23 «Соціальна робота»
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
_____ Луцишин Олександр Володимирович
(підпис)

Керівник _____ д.пед.н.,проф. Давиденко Г.В.
(підпис)

Рецензент _____ _____
(підпис)

Дипломна робота допущена до захисту рішенням кафедри соціальних технологій протокол № __ від «__» _____2023 р.
Завідувач кафедри соціальних технологій _____ к.п.н., доц. Костенко Н.І.

Вінниця – 20___ р.

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КАНІСТЕРАПІЇ В СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ 6

1.1.Етимологія терміну «каністерапія»: походження слова та його семантичне значення в контексті терапевтичних інтервенцій 6

1.2.Сучасні підходи до застосування каністерапії в рамках медичної реабілітації 17

1.3.Складових елементів каністерапії у контексті соціальної роботи 26

РОЗДІЛ 2. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ З ВИКОРИСТАННЯМ КАНІСТЕРАПІЇ 35

2.1. Впровадження каністерапії для дітей із порушеннями розумового розвитку та аутичними розладами 35

2.2.Стратегії використання соціально-психологічної реабілітації через каністерапію в роботу з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами 41

2.3.Логокорекційна робота з дітьми, які мають інтелектуальні відхилення, з використанням елементів каністерапії 50

ВИСНОВКИ 59

СПИСОК ВИКОРИСТНИХ ДЖЕРЕЛ 62

ВСТУП

Сучасний світ постійно вдосконалює підходи до реабілітації дітей з особливими потребами, надаючи особливий акцент на інновації та інтеграцію нових методів. Одним із засобів, що здобуває все більше визнання в сфері соціально-психологічної реабілітації, є каністерапія. Цей підхід базується на використанні взаємодії з домашніми тваринами, зокрема собаками, для досягнення позитивних змін у фізичному та психічному стані дітей з особливими потребами.

Теоретичні засади каністерапії представлені в наукових працях Ю. Бондарчука, Є. Коржикової, Л. Кряжева, Т. Любімової, С. Постнової, Л. Ращевської, А. Суботіна, О. Темнікової та інших вчених. Однак у спеціалізованій психолого-педагогічній літературі застосування елементів каністерапії в логокорекційній роботі з дітьми із порушеннями інтелектуального розвитку не отримало достатнього висвітлення.

Застосування каністерапії в процесі соціально-психологічної реабілітації дітей з особливими потребами стає особливо актуальним у зв’язку із зростаючим розумінням важливості індивідуального підходу до розвитку кожного дитини. Залучення тварин до процесу реабілітації не лише сприяє фізичному зміцненню, але й має потужний психологічний ефект, покращуючи емоційний стан, соціальну взаємодію та комунікативні навички малюків.

Каністерапія має свої коріння в стародавніх цивілізаціях, де тварини використовувалися для полегшення стану людей з різноманітними хворобами. З часом, цей метод отримав наукове обгрунтування та став предметом системного вивчення. Сьогодні каністерапія є не лише методом медичної реабілітації, але й важливою складовою соціально-психологічної роботи.

У контексті медичної реабілітації, каністерапія використовується як ефективний інструмент для поліпшення фізичного стану дітей та розвитку їхньої моторики. Взаємодія з тваринами стимулює рухову активність, координацію та здоров’я в цілому.

У сфері соціальної роботи, каністерапія виступає не лише як метод фізичної реабілітації, але і як засіб для соціалізації та навчання спілкуванню. Взаємодія з тваринами допомагає дітям з особливими потребами встановлювати позитивні міжособистісні зв'язки, розвивати емпатію та виховувати відчуття відповідальності.

Стратегії соціально-психологічної реабілітації через каністерапію виявляються особливо ефективними для дітей із порушеннями розумового розвитку та аутизмом. Такий підхід дозволяє індивідуалізувати програми реабілітації, враховуючи унікальні потреби та особливості кожної дитини.

Логокорекційна робота з дітьми, які мають інтелектуальні відхилення, через використання елементів каністерапії спрямована на розвиток мовлення та комунікативних навичок. Взаємодія з тваринами сприяє створенню комфортного середовища для навчання та сприяє виявленню потенціалу дітей.

Усе це свідчить про те, що каністерапія стає не лише технікою медичної реабілітації, але і важливим інструментом соціально-психологічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Розгляд даної теми дозволить глибше зрозуміти механізми впливу каністерапії на розвиток дітей із специфічними потребами, сприяючи подальшому вдосконаленню методик та підходів до їхньої соціально-психологічної реабілітації.

Мета дослідження: Вивчення та систематизація ефективності використання каністерапії в процесі соціально-психологічної реабілітації дітей з особливими потребами для подальшого розроблення оптимальних підходів та методик.

Завдання дослідження:

1. Аналіз історичного розвитку каністерапії;

2. Оцінка підходів до застосування каністерапії в медичній реабілітації;

3. Дослідження складових елементів каністерапії у соціальній роботі;

4.Вивчення впровадження каністерапії для дітей із розумовими порушеннями та аутичними розладами;

5. Ознайомлення з логокорекційною роботою через каністерапію з дітьми з інтелектуальними відхиленнями.

Об'єктом дослідження є процес застосування каністерапії в соціально-психологічній реабілітації дітей з особливими потребами.

Предметом дослідження є методи, підходи та ефективність використання каністерапії в соціально-психологічній реабілітації, з фокусом на дітях із порушеннями розумового розвитку та аутизмом.

Теоретична основа дослідження ґрунтується на принципах каністерапії, яка базується на використанні взаємодії з тваринами, зокрема собаками, в якості засобу покращення фізичного, соціального та психологічного благополуччя осіб з особливими потребами. Теоретична база включає в себе вивчення психологічних та фізіологічних аспектів взаємодії людини із твариною, а також педагогічні підходи до використання каністерапії в реабілітаційних програмах.

Методи дослідження: Для вивчення історичного розвитку та ефективності каністерапії в соціально-психологічній реабілітації дітей з особливими потребами використовуються різноманітні методи. Кількісні методи включають аналіз статистичних даних щодо покращення психосоціальних показників учасників програм. Якісні методи передбачають спостереження за динамікою змін у психічному стані та соціальних навичках дітей.

Публікації. Луцишин О., Костенко Н. Каністерапія як метод соціально-психологічної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами. «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи»: Всеукр. наук.-практ. конф., м. Умань, 12 жовт. 2023 р. Умань, 2023. С. 165-168.

Луцишин О. Аналіз проблем каністерапії як інноваційного підходу у соціальній сфері / Наука і навчальний процес (подано в друк).

Структура і обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (63 найменувань). Загальний обсяг складає 67 сторінки, з них 60 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КАНІСТЕРАПІЇ В СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ

1.1. Етимологія терміну «каністерапія»: походження слова та його семантичне значення в контексті терапевтичних інтервенцій

На сьогоднішній день, питання збереження та покращення фізичного і психічного здоров'я стають дедалі актуальнішими у суспільстві, яке постійно шукає інноваційні методики та підходи до лікування та реабілітації. Одним із таких методів, що привертає все більше уваги, є каністерапія.

Цей розділ присвячений глибокому аналізу теми каністерапії, зокрема його походження, термінології та історії. Каністерапія, як метод лікування та реабілітації з використанням контакту з тваринами, відзначається унікальним підходом до покращення фізичного, емоційного та психологічного стану людини.

В даний час існує обмежений обсяг наукових досліджень щодо ефективності та механізмів дії каністерапії, тому вивчення його появи та розвитку стає особливо важливим. Походження терміну «каністерапія», історичний контекст його зародження, а також еволюція і вплив на сучасне суспільство — усе це є предметом дослідження даного розділу.

У сучасному ритмі життя, коли стрес, тривога та непередбачувані ситуації стали невід'ємною частиною нашого повсякдення, питання збереження психоемоційного здоров'я стає ключовим для гармонійного функціонування як окремої особистості, так і сімейного колективу. У цьому контексті набуває особливої актуальності питання застосування альтернативних методів підтримки психічного стану, серед яких виокремлюється анімалтерапія.

Анімалтерапія, як відмінна форма анімально-асистованої терапії, надає можливість збудження позитивних емоцій, зменшення рівня стресу та тривоги, а також сприяє формуванню психологічного комфорту у сімейному оточенні. Подолання труднощів у взаємодії з тваринами може допомогти у вирішенні

конфліктів у сім'ї, покращенні комунікації та підвищенні рівня взаєморозуміння між її членами.

Нещодавно проводяться різноманітні наукові дослідження, які науково підтверджують здатність тварин до зцілення. Науковий факт вказує на те, що люди, які мають домашніх улюбленців, демонструють довший термін життя і мають менше схильність до захворювань [3].

Постулюється гіпотеза про те, що електромагнітне випромінювання, властиве живій матерії, надає людині та тваринам можливість взаємодіяти з іншими біологічними об'єктами. При цьому головну роль відіграє не сила випромінювання, а інформація, що міститься в ньому, а саме спектр його частот. Цей частотний резонанс може стимулювати життєдіяльність організму в широкому діапазоні. Ймовірно, це пояснює факт позитивного впливу кішок, собак та інших тварин на людей [4].

Лікувальні властивості різних тварин відомі людству вже давно, існує спеціальний термін «анімалотерапія» (від латинського «animal» - тварина). Це визначає систему лікування людей за допомогою взаємодії з тваринами [34, с. 64-68].

Цей метод лікування та профілактики серйозних захворювань вважається цивілізованим науковим підходом. Всесвітня організація охорони здоров'я підтверджує, що наявність живих істот поруч з нами приносить значну користь. Тримання домашнього улюбленця для всієї сім'ї істотно покращує взаємини між її членами та зближує їх під час заботи про тварину.

Анімалтерапія - це спеціальний медико-психологічний комплекс, який реалізується за допомогою тварин і включає в себе компоненти фізіологічного і психологічного впливу [1, с. 15]. Як альтернативний метод лікування, анімалтерапія використовувалась ще в давнину. Печерні люди розуміли, що спілкування з тваринами позитивно впливає на організм людини. Стародавні цілителі рекомендували невротичним людям холодний душ, ходьбу босоніж та їзду на коні.

Відомо, що тварини мали лікувальний вплив ще 10 тисяч років до нашої ери. Стародавні вавілоняни, ассирійці, єгиптяни, а пізніше елліни і римляни свідомо застосовували «профілактику» хвороб, заводячи в своїх будинках тварин, які, на їхню думку, могли вберегти та вилікувати від різних захворювань. Жителі степів і пустель традиційно використовували вужів для лікування, кладучи їх на хворі місця для поглиблення хвороби [40, с. 23].

Близько 3000 років тому стародавні греки виявили здатність собак допомагати людям у подоланні різноманітних недуг, що відобразилося в їхній релігії та міфології. В Стародавній Греції собаки відігравали ключову роль у культі бога лікування Асклепія (Ескулапа), який часто з'являвся перед хворими у вигляді пса і лизав їхні рани.

Святі раннього християнства часто зображували поруч із собаками, які колись виліковували їх від хвороб. Єгиптяни, в основному, використовували для цього кішок. У Стародавній Індії велике значення приділялося слуханню пташиного співу [41, с. 62].

Зосереджуючись на пошуку достовірних джерел і аналізі відомих фактів, ми маємо можливість розкрити багатогранний світ каністерапії та сприяти розумінню його роль у сфері здоров'я та добробуту. Заглибившись у цю тему, ми можемо внести свій власний внесок у подальший розвиток цієї інноваційної практики, що впливає на якість життя людей у всьому світі.

Однією з передумов виникнення каністерапії є процес одомашнення собак, який датується від самого початку еволюції людського виду. Історія цього процесу свідчить про тісний співжиттєвий зв'язок між людьми та собаками, що сформував у людей позитивний підсвідомий образ собаки як вірного захисника, невід'ємного помічника і вірного друга.

У здавна існуючих цивілізаціях, зокрема в історії Стародавнього Єгипту, знаходимо згадки про використання собак у цілющій практиці. Велика цілителька - богиня «Гул» використовувала собак як символ своїх лікувань, а інші боги, відповідальні за лікування і зцілення, також включали собак у свої практики. Наприклад, головне божество вавилонського пантеону, Мардука,

часто зображували в компанії собак [2, с. 14]. Ці згадки вказують на важливий символічний та енергетичний аспект у сприйнятті собак як цілющого елементу в різних культурах.

Крім того, у 1982 році американські вчені провели цікаві дослідження, спрямовані на вивчення ставлення дітей до собак. У рамках цього експерименту дітям віком від року до 1,5 років представляли змій, павуків, щурів, кроликів, різні предмети та собаку. Учасниками експерименту були лише ті діти, які ніколи раніше не бачили тварин. Здивуванням для дослідників було те, що з 67 дітей, які бачили собаку, всі 67 виразили свою реакцію у вигляді посмішки. Ця реакція спостерігалася лише під час демонстрації собаки. В ході обговорень висунуто сміливу теорію, що архетипний (підсвідомий) образ собаки як захисника може існувати в людини, спричиняючи позитивну реакцію та інтерес у дітей.

Вивчаючи історію цього методу, можна відзначити, що вже за часів Гіппократа були відзначені позитивні терапевтичні властивості при взаємодії з тваринами. Це підтверджується збереженими до наших днів відомостями, творами мистецтва та даними археологічних розкопок. Зокрема, в історії Стародавнього Єгипту і Стародавньої Греції вже близько 3 тисяч років тому були виявлені позитивні якості собак та їх здатність ефективно взаємодіяти з певними видами захворювань.

Збережені документи свідчать, що в графстві Йоркшир в Англії в 1792 році група однодумців, яка відкрила лікарню для душевнохворих, впроваджувала використання собак у терапевтичних цілях [50, с. 123-124].

Розглядаючи еволюцію цієї практики, слід зауважити, що каністерапія, або терапія за допомогою тварин, почала набувати широкого поширення в другій половині 20 століття. Доктор Борис Левінсон, видатний Нью-Йоркський психолог 1970 року, вважається «батьком» анімал-терапії, оскільки він вперше в сучасній історії надав докладний опис позитивного впливу спілкування із доброзичливо настроєними тваринами різних видів на пацієнтів із розладами психіки та нервової системи. Його дослідження детально розкриває

ефективність такого взаємодії у поліпшенні стану здоров'я та психічного благополуччя хворих дітей.

Пізніше з'явилися наукові публікації, які розглядали позитивний вплив каністерапії у роботі з дорослими пацієнтами, що мають нейрологічні, психічні та поведінкові розлади, спричинені інсультами, нейротравмами, розсіяним склерозом та віковими змінами.

Експериментально було підтверджено, що використання каністерапії при реабілітації пацієнтів призводить до швидкого зниження рівня стресового гормону кортизолу в крові та слині.

Вже після Другої світової війни спостерігалося, що в госпіталях, де дозволялося присутність собак, поранені пацієнти виявляли бажання проводити більше часу з цими тваринами. Зауважено, що у таких установах процес одужання прискорювався значно швидше. Це спостереження призвело до широкого застосування даного методу в госпіталі військово-повітряних сил у Нью-Йорку [1, с. 304].

Термін «каністерапія» увійшов у наше лексикону з Польщі в 90-х роках 20 століття та на сучасному етапі його використовують у медичній спільноті під назвою «терапія за допомогою собак» (animal assisted therapy dog). Каністерапія є спеціально організованою формою взаємодії між людиною та собакою.

Сам термін «каністерапія» походить від латинського «canis» (собака) та грецького «терапія» (лікування). Це є різновидом енімалтерапії, методу лікування та реабілітації, в якому використовують спеціально підготовлених та навчених собак. Каністерапія застосовується як у медичній, так і у соціальній реабілітації.

Саме поняття «терапія за допомогою тварин» (або інакше «пет-терапія»), як вже зазначалося, було введено дитячим психологом Борисом Левінсоном у 1960 році. В процесі взаємодії з дітьми він виявив, що його собака, присутня на заняттях, викликає у дітей безліч позитивних емоцій.

Метод терапії, який полягає у прямому взаємодії з тваринами, переважно з собаками, є високорозвинутим явищем у західних країнах. На сьогоднішній момент каністерапія використовується в лікуванні різноманітних захворювань, таких як дитячий церебральний параліч (ДЦП), висока гіперактивність, ранній дитячий аутизм, а також захворювання серцево-судинної системи. Цей підхід широко розглядається і впроваджується не лише за межами країни, але й в Україні.

Цей напрямок терапії демонструє тенденцію до інтенсивного розвитку, а його вплив не обмежується лише зарубіжним простором, але також охоплює і українське суспільство.

Ідеї Левінсона, пов’язані із «терапією з тваринами» або «дитячою психотерапією, зосередженою на тваринах», «терапією з участю тварин», були спеціально створені ним для його дослідження. Багато з цих термінів не знаходили підтримки серед більшості його колег, які не схвалювали обраний ним напрямок розвитку. Однак ідеї Левінсона почали активно розгортатися.

Науковці виявили нові шляхи, в яких різні види тварин стали важливою частиною терапевтичного процесу. Появилися нові аспекти роботи з різними тваринами, і з’явилася література, присвячена їх використанню у терапії, таких як собаки, коти, коні, дельфіни, птахи, риби і інші види тварин. Це призвело до розширення знань про ефективність та особливості роботи з різними тваринами у контексті терапії.

Насправді, ідея анімалтерапії як цілісного методу не обмежується внеском Левінсона. Його вагомий внесок полягає в тому, що він першим належним чином обґрунтував основні принципи цього методу і привернув до нього увагу широкого загалу.

Офіційний статус анімалтерапії як методу лікування вперше отримала наприкінці XVIII століття в Англії, в психіатричній лікарні «Йорк Ретрит». У цій установі утримували тварин різних видів, таких як собаки, кішки, птахи, кролики і гризуни. Усіх пацієнтів, які перебували в цій лікарні, залучали до догляду за тваринами та активного спілкування з ними. Лікарі лікарні вважали,

що ті пацієнти, які дбали про тварин, які були значно слабші за них самих, зможуть зміцнити свою віру в власні сили [2, с. 15].

Американські вчені, Гемпель Райт і Лойола Андреа, провели дослідження щодо ефективності терапії «canistherap», в якому брали участь тридцять учнів початкової школи. Результати їхньої роботи довели позитивний вплив застосування даного методу на соціальні навички учнів. У дослідженнях відзначено покращення умінь проводити бесіду та вмінь слухати, а також відзначено значне підвищення активності учнів.

На сучасному етапі розвитку «canistherap» закріпила свою позицію як один із ключових методів реабілітації. Цей підхід широко використовується у реабілітаційних та абілітаційних програмах для осіб із різноманітними відхиленнями у стані здоров'я [7, с. 225].

Керівник австралійської ради з боротьби з онкологічними захворюваннями, Ян Олвер, висловив думку про вражаючу ефективність собак у визначенні раку легенів та молочної залози, зауваживши, що ці тварини виявляють цю патологію практично безпомилково.

Починаючи з 1 липня 2010 року, у Польщі було введено нову професійну категорію «каністерапевт» у державний список професій, завдяки ініціативі Польського Товариства Каністерапії (PTK).

У Сполучених Штатах 95% тварин, задіяних у психотерапії, припадають на собак. Каністерапія широко використовується в приватних санаторіях Німеччини, підкреслюючи популярність цього методу у сучасних програмах реабілітації та психотерапії.

Фізіологічне дослідження, проведене в процесі каністерапії у собак, вказує на те, що ці тварини демонструють високий рівень співпереживання пацієнтам, внаслідок чого може виникати у них стан стресу. Однак несвідомий стрес у собак не заважає їхньому успішному використанню в терапевтичних програмах, спрямованих на поліпшення стану хворих американських солдатів, а також на реабілітацію ветеранів воєн.

Собаки виявились ефективними агентами терапії, особливо в контексті поліпшення соціальної адаптації хворих, які стикаються з хворобою Альцгеймера. Зокрема, взаємодія з собаками значно сприяє соціальній адаптації цільової аудиторії, що стає особливо важливим в контексті лікування різних форм деменції. У цьому відношенні, собаки, виступаючи у ролі «соціальних каталізаторів» [53, с. 39], відіграють ключову роль у позитивному впливі каністерапії на пацієнтів.

Каністерапія визнана ефективним методом психотерапії та реабілітації, підґрунтям якої є наукові дослідження. Зазначимо приклади наукового обґрунтування цього методу:

1. Формування позитивного образу собаки в підсвідомості:

Вивчено та підтверджено, що формування позитивного образу собаки в психічному відображенні людини викликає значний мотиваційний ефект для використання собак у ролі терапевтів.

2. Вплив на рівень стресу та гормонів щастя:

Американські вчені провели дослідження, яке довело, що спостереження за собакою призводить до зниження рівня гормону стресу - кортизолу, а також збільшення вироблення гормонів щастя, таких як ендорфіни.

3. Взаємодія з шерстю як метод контакту під час стресу:

Під час стресових ситуацій люди зазвичай мають тенденцію схоплюватися за голову і взяти в руки своє волосся. Це взаємодія з волоссям сприяє взаємодії із шерстю тварин. Таким чином, можна зробити висновок, що контакт із шерстю тварин сприяє заспокоєнню та зменшенню стресових реакцій у людини.

Ці науково підтверджені аспекти підкреслюють важливість та раціональність застосування каністерапії у сучасній психотерапії та реабілітації.

Собака, як партнер у взаємодії, надає людині повний спектр сенсорних відчуттів, включаючи зір, слух, нюх та тактильні сприйняття. Контакт з цією твариною сприяє розвитку головного мозку у дітей та постійному формуванню

нових зв’язків між нейронами. Важливо відзначити, що собака дозволяє людині налаштовуватися на природні процеси, такі як дихання та серцебиття.

Люди можуть усвідомлено контролювати своє дихання, але тварини, у тому числі собаки, проявляють природну синхронізацію дихання та серцебиття. Під час взаємодії з тваринами пацієнтів відбувається гармонізація ритмів, що призводить до природного регулювання фізіологічних процесів. Внаслідок цього відбувається природне постачання поживних речовин, збагачення клітин киснем, сприяння розвитку мозку та повернення всіх органів і систем до норми.

Собака також виступає як відмінний тренажер, дозволяючи виконувати різноманітні рухові вправи, такі як ходіння, повзання та масаж. Це сприяє загальному фізичному здоров’ю і покращенню рухових навичок, роблячи взаємодію з собакою корисною і в реабілітації, і в загальному збереженні здоров’я.

Собака-терапевт виявляється важливим партнером, спроможним не лише надавати емоційну підтримку, а й функціонувати як монітор фізіологічних параметрів пацієнта, таких як рівень цукру в крові, артеріальний тиск та пульс. Ця тварина вміє адаптуватися до індивідуальних потреб людини.

Властивості, що притаманні собакам, включають емоційність та здатність виражати свої почуття через дії, звуки, міміку та відповідь на комунікативні ініціативи людини. Собаки також виявляють вражаючу здатність навчання вербальних команд та віддано підкоряються їм. Як емпатичні істоти, вони проявляють співчуття, що робить їх відмінними партнерами у каністерапії.

Каністерапія поділяється на два види діяльності: пасивну і активну. У пасивній діяльності пацієнти спостерігають за собаками у вольєрах чи природних парках, отримуючи користь для здоров’я від їх присутності. Активна діяльність включає в себе взаємодію пацієнтів з собаками через спільні ігри та догляд за ними, що сприяє терапевтичному ефекту. Цей підхід дозволяє досягати гармонійної взаємодії, сприяючи фізіологічному та емоційному відновленню організму людини.

Кваліфікація фахівців у сфері каністерапії розподіляється на три основні рівні:

1. Волонтер-вожатий:

- Доброволець, активно участь якого бере в процесі терапії.

- Володіє базовими знаннями в галузі каністерапії та терапевтичних тварин.

- Допомагає уповноваженим фахівцям під час проведення занять, але не має права самостійно вести терапевтичні заходи.

2. Волонтер-стажист:

- Теоретично навчений доброволець, який перебуває на етапі практичної стажування в галузі каністерапії.

- Отримав базові знання і теоретичні навички в цій області.

- Залучається до занять під керівництвом досвідчених фахівців для набуття практичного досвіду.

3. Методист (Каніс-терапевт або куратор):

- Освічена особа з не менш ніж середньою професійною підготовкою у галузях педагогіки, спеціальної педагогіки, психології, лікувальної фізичної культури чи адаптивної фізичної культури.

- Пройшов спеціалізований курс або підготовку в області каністерапії.

- Має здатність самостійно проводити терапевтичні заходи, розробляти програми та методики на підставі медичних вказівок кваліфікованого лікаря або вказівок педагога.

- Здатний керувати роботою та контролювати волонтерів, проводити первинний відбір волонтерів та собак.

- Не має права ставити діагнози чи надавати рекомендації з лікування.

4. Спеціаліст-каністерапевт:

Спеціаліст-каністерапевт є досвідченим фахівцем із повноваженнями для здійснення конкретного виду терапії або проведення спеціалізованих занять. Зазвичай це представники медичного спектра, такі як лікар-невролог, психіатр, медичний психолог, реабілітолог, інструктор ЛФК або АФК, або спеціальний

педагог. Спеціаліст-каністерапевт зобов'язаний успішно завершити спеціалізовані курси та пройти додаткові заняття з каністерапії, щоб забезпечити високий рівень експертності у цій області.

Вимоги та підготовка собак-терапевтів:

Для здійснення каністерапії підходять собаки будь-яких порід і безпородні. Статистика провідної організації, яка тестує собак-терапевтів з 1974 року - Therapy Dog International (TDI) - не виявляє переваги для конкретних порід собак.

Собаки попередньо тестуються за допомогою спеціальних поведінкових тестів, щоб визначити відсутність агресивної реакції до людей та інших собак, відсутність страху перед гучними звуками та незвичайними предметами. Після успішного тестування, собаки проходять навчання, завершуючись іспитом, після чого отримують свідоцтво «Собака-засіб реабілітації». На малюнку 1 додається фотографія цього свідоцтва.

Сертифікаційний тест «Собаки-Терапевта» (TherapyDogInternationaltest - TDItest) складається з двох рівнів тестування, кожен з яких має свої вимоги. Першорядні собаки, які успішно пройшли весь тест, володіють правом отримання сертифіката «Собаки-Терапевта», а також ідентифікаційного жетону та попони, які підтверджують їхню придатність до роботи в якості собак-терапевтів.

Собаки, які успішно пройшли полегшений варіант тесту, що включає пункти:

- Е (Послух)
- Л (Крісло-каталка)
- М (Гра з пацієнтом)
- О (Лапи)

отримують свідоцтво «Собаки-помічника», проте вони не отримують ідентифікаційного жетону та попони. Це свідоцтво підтверджує їхню здатність виконувати функції собак-помічників у різних ситуаціях, хоча вони не мають статусу собак-терапевтів.

5. Собака-помічник – це спеціально підготовлений та використовуваний для нелікарської роботи з пацієнтами та здоровими людьми канін, що володіє вираженою здатністю до сприяння психосоціальному благополуччю. Вона використовується в різних ситуаціях, включаючи виступи, відвідування дитячих будинків, гуртків, шкіл, соціальних будинків тощо.

Важливо відзначити, що собака-помічник не призначена для проведення планової терапії та реабілітації пацієнтів. Також слід зауважити, що цей тип собаки не придатний для здійснення лікувальної роботи з особами, які страждають від захворювань, таких як ДЦП, аутизм та інші. Основною вимогою до собаки-помічника є відсутність агресивності та вміння піддатися керуванню. Ці характеристики становлять основні критерії для ефективного використання собаки-помічника у нелікарських сценаріях взаємодії з різними групами людей.

1.2. Сучасні підходи до застосування каністерапії в рамках медичної реабілітації

У сучасному світі, де наука і медицина розвиваються стрімкими темпами, стає все очевиднішим використання різноманітних методів та підходів до медичної реабілітації. Одним із інноваційних напрямків, що набуває популярності, є застосування каністерапії — терапії з використанням контакту з собаками. Цей підхід, відомий також як терапія собаками, виявляє значущий вплив на фізичне та психічне відновлення людей у період після хвороби, травми чи хірургічного втручання.

У цьому контексті, варто дослідити не лише позитивні емоційні та соціальні аспекти каністерапії, а й наукові аспекти, що підтверджують її ефективність у відновленні рухових навичок, поліпшенні функціонального стану серцево-судинної системи та зниженні рівня стресу у пацієнтів. Поглиблення в цю тему дозволить краще зрозуміти перспективи використання

каністерапії в контексті медичної реабілітації та визначити її місце серед інших сучасних методів лікування та підтримки пацієнтів у процесі одужання.

У сучасній епохі дослідження вчених свідчать про те, що високий ступінь чутливості нюху допомагає собакам розпізнавати унікальні комбінації білків у злоякісних пухлинах. Крім того, виявлено, що собаки проявляють неймовірну здатність передбачати епілептичні напади принаймні за 20 хвилин до їх початку, розрізняти одяг здорових дітей від того, який належить дітям із аутизмом. Аналіз слини собак підтвердив присутність лізоциму - потужного антисептика.

Канадські дослідники з університету Калгарі та дитячої лікарні Альберти провели дослідження, що підтвердило здатність собак передчувати епілептичні напади у дітей. Адам Кертон, керівник цих досліджень, розповів, що спостереження були проведені у 45 родинах, в яких регулярно відбуваються напади у дітей. У двадцяти з них собаки реагували на наближення нападу, а десять з них виявили здатність намагатися попередити дитину чи родину за допомогою різних, доступних собачих методів.

Ян Олвер, голова Австралійської Ради з боротьби з онкологічними захворюваннями, наголосив на практично безпомилковій здатності собак визначати рак легенів і молочної залози. В Польщі з 1 липня 2010 року була введена нова спеціальність «каністерапевт» у державний перелік професій завдяки ініціативі Польського Товариства Каністерапії (PTK). У США 95% тварин, що використовуються в психотерапії, становлять собаки [48, с. 172].

Каністерапія широко впроваджується в приватних санаторіях Німеччини. Зростаюча кількість досліджень каністерапії спричинила підвищення статусу цього методу. Однак для його подальшого визнання як науково обґрунтованого, необхідні рандомізовані методи дослідження.

Фізіологічне дослідження стану собак у процесі каністерапії виявило, що вони співпереживають пацієнтам, і виникає у них стан стресу. Собаки успішно використовуються для терапії та поліпшення стану хворих американських солдатів в Іраку та реабілітації ветеранів воєн [47, с. 54].

Спілкування з собаками призводить до покращення соціальної адаптації хворих із хворобою Альцгеймера [61, с. 93]. Широко застосовується каністерапія під час лікування різних форм деменції [57, с. 38]. Собаки в цьому контексті виконують роль «соціальних каталізаторів» [52, с. 39].

Загалом, каністерапія виконує ряд важливих функцій:

1. Сприяє гармонізації актуального психічного стану, зниженню рівня тривожності, напруженості та підвищенню емоційного фону.

2. Стимулює емоційну сферу.

3. Позитивно впливає на психомоторику.

4. Нормалізує вегетативні функції.

5. Активізує ресурсні стани.

6. Зменшує аутизацію.

7. Підвищує рівень комунікативних навичок.

8. Виконує функцію самореалізації.

9. Сприяє дестигматизації [25, с. 78-83].

Каністерапія виявляє високий рівень популярності в психіатричних клініках [60, с. 42-46]. Застосування цього методу у лікуванні пацієнтів із шизофренією сприяє зменшенню проявів ангедонії та запобігає розвитку психотичного збудження [44, с. 631]. Собаки також успішно використовуються як асистенти у кабінетах психоаналітиків [49, с. 618]. Японські лікарі, додаючи каністерапію до основного лікування, зафіксували поліпшення настрою та збільшення швидкості психосоціальної реабілітації у пацієнтів з алкогольною залежністю [58, с. 295].

Використання собак в каністерапії сприяє швидкій соціальній адаптації у пацієнтів із афазією та іншими порушеннями мовлення [39, с. 178]. Крім того, каністерапія є ефективним методом виховання та лікування психічних відхилень у підлітків [12, с. 89; 20, с. 65]. У дитячому віці тварини не лише розширюють коло спілкування та компенсують самотність, але й впливають на психоемоційний стан дітей, забезпечуючи їм позитивні емоції. Однак інколи вони можуть стати об’єктом вираження негативних емоцій та агресії. Взаємодія

з домашніми тваринами сприяє формуванню у дітей здатності до співчуття і співпереживання, що є важливою якістю для успішного спілкування [27, с. 141; 30, с. 92].

Ефект каністерапії проявляється не лише на медичному рівні, але і у сфері освіти, сприяючи покращенню навчального процесу та засвоєнню навчального матеріалу дітьми, що відзначається високою відвідуваністю [8, с. 162; 12, с. 89]. Метод також виявив ефективність при лікуванні інших захворювань дитячого віку, сприяючи соціальній реабілітації дітей з інвалідністю із ДЦП [16, с. 34; 19, с. 46]. Позитивні результати отримані в ході лікування синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю [38, с. 121].

Очевидно, що каністерапія, спільно з лікувальною фізкультурою, є ефективною при реабілітації дітей із аутизмом [42, с. 40]. Використання собак як елементу під час лікування та реабілітації хворих із травмами хребта позитивно впливає на їхній емоційний стан. Результати рандомізованих клінічних досліджень свідчать, що каністерапія сприяє підвищенню ефективності реабілітації у хворих після хірургічних операцій. Використання собак під час візитів до лікувальних амбулаторій, з різними хронічними больовими синдромами, підтверджує поліпшення настрою та зменшення інтенсивності болю у пацієнтів.

Спілкування та прогулянки з собаками виявляють позитивний вплив і сприяють поліпшенню якості реабілітації літніх осіб, які перенесли інфаркт міокардаДослідження свідчать, що ці активності є дуже ефективними засобами фізичної реабілітації пацієнтів із хронічною серцевою недостатністю [43, с. 230]. Клінічні випробування підтверджують, що каністерапія призводить до покращення кардіопульмонарного тиску, знижує рівень нейрогормонів та запобігає розвитку занепокоєння у пацієнтів, госпіталізованих із зупинкою серця. Також доведено успішне використання каністерапії під час реабілітації пацієнтів, які перенесли пересадку серця.

Крім того, каністерапія сприяє підвищенню ефективності та поліпшенню емоційного стану онкологічних пацієнтів [56, с. 291]. Вивчення показало, що

впровадження каністерапії значущо зменшує потребу в лаксативах, психотропних та інших лікарських препаратах у різних групах пацієнтів.

Однією з унікальних властивостей собак є їх винятковий нюх, який використовується в медичних цілях. Нюх собак дозволяє ранньо діагностувати захворювання, такі як рак, цукровий діабет та епілепсія [62, с. 17]. Зокрема, Польське Товариство Каністерапії, починаючи з 2006 року, використовує систему стандартів, відому як «Канон каністерапії».

Канон каністерапії

Визначення

Каністерапія – це метод, що підсилює ефективність особистісного розвитку, освіти та реабілітації, у якому мотиватором є спеціально відібраний і навчений собака, використовуваний під керівництвом кваліфікованого каністерапевта.

Форми

Зустріч із Собакою (ЗС)

Це заняття із собакою, спрямоване на створення позитивного контакту між учасниками та твариною. Під час цих занять учасники, керуючись ведучим, спонтанно граються та взаємодіють з собакою, що допомагає їм звикнути до контакту та подолати емоційні перешкоди. Завданням цих занять є передача позитивних емоцій, задоволення від спілкування з собакою та подолання страху перед навколишнім середовищем. Заняття стимулюють розвиток органів чуття та сприйняття, дають змогу відволіктися від реальності. Залежно від потреб і можливостей, заняття можуть бути індивідуальними або груповими, одноразовими або циклічними, із документацією щодо поведінки учасників, яку веде каністерапевт.

Освітні заходи з використанням собаки (ОЗС)

Метою проведення освітніх заходів з використанням собаки є підвищення інтелектуального та когнітивного розвитку дитини, вимагаючи від неї певної підготовки у вигляді сценарію, а також знань і вмінь, що виходять за межі загальної освіти. Такі заходи виділяються у самостійну форму і часто

проводяться у дитячих садках та школах. Собака виступає у ролі «наукового помічника», що стимулює інтерес до навчання та, завдяки створенню сприятливого середовища, збільшує можливість засвоєння знань. Дитина із задоволенням вивчає матеріал, якщо її новим другом стає собака. ОЗС також ефективно допомагає дітям із порушеннями сприйняття чи відмовою від навчання з різних причин. Заняття проводяться як у групах, так і індивідуально, маючи чіткий сценарій, що відтворює освітню програму. Рекомендується вести документацію заходів, особливо при індивідуальних заняттях.

Терапія з використанням собаки (ТВС)

Терапія з використанням собаки - це комплекс вправ, спрямованих на досягнення конкретної реабілітаційної мети, для яких розробляється методика, узгоджена з реабілітологом чи лікарем.

Цей підхід характеризується індивідуальним відношенням до кожного учасника, врахуванням його можливостей і потреб. ТВС повністю документується: для кожного учасника створюється інформаційна карта та карта проходження занять, в якій фіксуються види вправ і їхні результати. Це надає можливість систематично перевіряти ефективність використаних методів. ТВС визначається як система, що сприяє розвитку, тобто залежно від досягнутого рівня реабілітації застосовується поступове ускладнення завдань. Найбільш ефективною формою ТВС є індивідуальні заняття або групові заняття з малими групами, зазвичай не більше трьох осіб.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Каністерапія, яка є формою терапії з використанням собаки, включає в себе реабілітацію для різних аспектів функціонування особи. Зазначені напрями реабілітації включають:

1. Психічна сфера:

- Покращення психічного стану особи.

2. Фізична сфера:

- Відновлення або поліпшення фізичної функціональності.

3. Інтелектуальна сфера:

- Розвиток та поліпшення інтелектуальних навичок.

4. Суспільна сфера:

- Соціальна адаптація та поліпшення взаємодії з оточуючим середовищем.

У випадку виявлення канофобії (боязні собак), перший етап занять має включати комплекс дій, спрямованих на пригнічення страху перед собакою. Тільки після успішного завершення цього етапу можна розпочинати реабілітацію для інших відхилень.

ПРОТИПОКАЗАННЯ ДО ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ:

- Алергія на собаку.

- Відкриті рани.

- Захворювання шкіри.

- Інфекційні захворювання.

- Паразити.

- Підвищена температура.

КОЛЕКТИВ КАНІСТЕРАПЕВТІВ:

- Кваліфікований каністерапевт із собакою, який має дійсний іспит терапевтичного собаки класу (K-A, K-I, K-II) відповідного виду занять.

- Волонтер (за необхідності).

- Провідник собаки (за необхідності).

- Фахівець (за необхідності).

ДОКУМЕНТАЦІЯ:

Документи реабілітованого включають:

1. Направлення на каністерапію, що включає:

- Інформацію про відсутність протипоказань до занять каністерапією.

- Повний діагноз захворювання.

- Функціональний опис (функціональний діагноз з описом стадії розвитку, сенсоризмів, індивідуального комунікативного словника, функціонування в окремих сферах тощо) - по мірі потреби, відповідно до вимог.

- Рекомендації до реабілітації.

2. Згода батьків/опікунів дітей.

3. Інформаційний лист.

4. Карта протікання занять.

5. Профілактичний огляд хв. 1 раз на рік:

- З докладним описом стану реабілітованого.

ДОКУМЕНТИ КАНІСТЕРАПЕВТА:

1. Медична довідка про відсутність протипоказань до роботи з собакою:

- Документ, підтверджуючий фізичну готовність каністерапевта до взаємодії із собаками.

2. Документ, що підтверджує кваліфікацію:

- Свідоцтво або інший документ, який підтверджує кваліфікацію каністерапевта.

3. Обов'язкове страхування цивільної відповідальності:

- Поліс страхування, що покриває випадки цивільної відповідальності каністерапевта.

4. Рекомендується страхування від нещасного випадку:

- Додатковий поліс страхування на випадок нещасного випадку під час роботи.

ДОКУМЕНТИ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ СОБАКИ:

1. Чинна (актуальна) довідка про щеплення:

- Документ, підтверджуючий наявність актуальних щеплень у собаки.

2. Актуальна довідка про відсутність глистів (стерилізації) (бажано раз на 3 місяці):

- Документ, підтверджуючий відсутність глистів та інформацію про стерилізацію собаки.

3. Ветеринарна довідка про загальний хороший стан здоров'я собаки:

- Документ, виписаний ветеринарним лікарем, що підтверджує загальний стан здоров'я собаки.

4. Чинна довідка про складання іспиту терапевтичної собаки:

- Документ, що свідчить про успішне складання іспиту терапевтичної собаки.

УМОВИ РОБОТИ КОЛЕКТИВУ КАНІСТЕРАПЕВТІВ:

1.1 Оптимальний час роботи:

- Не більше 6 годин на добу, включаючи не більше 4 годин безпосередньої роботи. Доба повинна включати не більше ніж 4 години безпосередньої роботи з учасниками, з двома щонайменше 30-хвилинними перервами. Окремі заняття - не більше 45 хв.

1.2 Час роботи собаки:

- Не повинен перевищувати 12 годин протягом тижня. Собака повинна мати мінімум 2 дні відпочинку.

1.3 Спостереження за собакою:

- При виявленні ознак втоми у собаки слід негайно перервати заняття.

2. Соціальна база:

- Каністерапевт повинен мати забезпечену соціальну базу.

3. Припинення занять:

- При виявленні будь-яких протипоказань до занять або поганого самопочуття каністерапевта чи собаки, заняття слід припинити.

4. Відмова від занять:

- Каністерапевт може відмовитися від проведення занять у разі виникнення сумнівів щодо показань чи відсутності необхідних документів реабілітованого.

5. Умови для собаки:

- Собака має бути забезпечена територією для вигулювання та фізіологічних потреб. Каністерапевт або волонтер повинні прибрати за собакою.

6. Спеціальне обладнання:

- Собака має працювати в зручному нашийнику або упряжці. Заборонені нашийник із шипами або затискний нашийник. Собака може мати спеціальне спорядження для терапевтичних цілей.

Ці умови спрямовані на забезпечення безпеки та ефективності процесу каністерапії.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТЬ:

Середня тривалість окремих (одиничних) занять має становити від 30 до 45 хвилин і повинна бути адаптована до індивідуальних можливостей реабілітованого та можливостей терапевтичної собаки. У випадку, якщо собака демонструє ознаки втоми, заняття слід призупинити. Повторне продовження можливе після відпочинку собаки, наприклад, під час прогулянки.

ВПРАВИ:

Впражання повинні бути добірними відповідно до терапевтичних потреб і працездатності реабілітованого, враховуючи специфіку його відхилень.

ПРИЛАДИ ТА ПРИЛАДДЯ:

Прилади та аксесуари, які використовуються під час занять, повинні бути відібрані з урахуванням індивідуальних потреб реабілітованого. Іграшки для дітей, використовувані під час занять, повинні мати сертифікат безпеки.

СТРАХУВАННЯ:

- Обов’язкове страхування цивільної відповідальності каністерапевта.

- Рекомендується страхування від нещасного випадку для учасників, які беруть участь у заняттях каністерапії [14, с. 98].

1.3. Складових елементів каністерапії у контексті соціальної роботи

Соціальна робота, аналогічно будь-якій іншій науці, володіє власним концептуальним апаратом, власними технологіями та методичним інструментарієм. Проте, сучасні дослідження в науці визнають перспективність існуючих міждисциплінарних підходів, які значно розширюють методологічний та практичний арсенал соціальної роботи. Незважаючи на те, що метод «каністерапії» виник у США ще у 60-х роках XX століття, в Україні він представляє собою досить новий метод психологічної терапії, і його використання в ролі методу соціальної реабілітації вважається сучасним і новаторським.

В сучасному науковому дослідженні значна кількість праць присвячена вивченню каністерапії, зокрема в області клінічної психології, біології,

інтегративної медицини, корекційної педагогіки та інклюзивної освіти. Собаки ефективно використовуються як асистенти у кабінетах психоаналітиків [49, с. 618], а також вивчено позитивний вплив каністерапії при лікуванні пацієнтів, страждаючих на шизофренію.

З практичної соціальної роботи та застосування методу у соціальній реабілітації різних груп клієнтів особливий інтерес викликає проведення досліджень, спрямованих на застосування каністерапії в контексті лікування алкогольної залежності. Японські лікарі, використовуючи каністерапію у поєднанні з основним лікуванням, підтвердили загальне покращення настрою та швидкіший процес психосоціальної реабілітації у пацієнтів, що страждають від алкогольної залежності [24, с. 28-38]. Досвід використання собак для поліпшення стану поранених військовослужбовців та реабілітації ветеранів бойових дій був вивчений на прикладі американських солдатів, що брали участь у конфлікті в Іраку.

У геріатричних установах науково доведено позитивний вплив каністерапії на соціальну адаптацію осіб із хворобою Альцгеймера, а також широко застосовується цей метод при різних формах деменції. Виявлено, що участь собак сприяє прискоренню соціальної адаптації у хворих з афазією та іншими порушеннями мови. Ефективність методу визнана й у роботі з «складними підлітками», де каністерапія успішно використовується для лікування психічних відхилень та психологічної підтримки шляхом розширення сфери спілкування, компенсації самотності, зняття емоційної напруги різного походження. На жаль, інколи собаки стають об’єктом, на який виливається агресія та негативні емоції.

Позитивні результати застосування каністерапії виявлені в соціальній реабілітації дітей з інвалідністю та ДЦП, а також при лікуванні синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю. Здатність собак тонко розрізняти запахи дозволяє їм служити високоефективними діагностами, здатними на ранніх стадіях виявляти рак, цукровий діабет, епілепсію та попереджати про наближення епілептичного припадку (дослідження доктора Адама Кайртона,

ствердження Яна Олвера), що істотно покращує якість життя пацієнтів та їхніх родин.

Велика кількість досліджень, що приділені методу каністерапії та аналізують його ефективність, призвели до підняття наукового статусу цього методу та збільшення його популярності. Однак для повноцінного визнання методу та його впровадження в практику соціальної роботи необхідна наукова концептуалізація.

У нашому розумінні, основною метою «каністерапії», що в буквальному перекладі означає «лікування за допомогою собаки», є підвищення ефективності розвитку особистості, її навчання та, за необхідності, реабілітації. Основним елементом та помічником у цьому процесі виступає спеціально відібрана та навчена собака. Розробка плану допомоги та весь процес взаємодії контролюються кваліфікованим каністерапевтом. Цей напрямок є конкретним випадком широко відомої «анімалтерапії», яка передбачає лікування за допомогою тварин.

Нехай нагадаємо, що визначення соціальної реабілітації як процесу відновлення порушених або втрачених соціальних зв’язків, соціальних функцій та приведення індивідуальної чи колективної поведінки у відповідність до загальноприйнятих суспільних норм і правил вже знайшло широкий розгляд [31, с. 38-45]. В контексті практичної соціальної роботи варто виокремити методи лікування та реабілітації, що найбільше важливі для нас як фахівців.

Серед різноманітних видів анімалотерапії, таких як гірудотерапія, апітерапія, дельфінотерапія, іппотерапія, каністерапія, фелінотерапія, наш інтерес у сфері соціальної роботи спрямований саме на каністерапію.

По-перше, цей метод не вимагає створення особливих умов для тварин, оскільки собаки ефективно співіснують з людьми, звикли до їхніх помешкань та відчувають себе комфортно в цьому середовищі.

По-друге, різноманіття порід дозволяє вибирати собак із необхідними якостями та властивостями для дресури. На сьогодні каністерапевтом може

стати собака будь-якої породи або навіть безпородна, якщо вона відповідає встановленим вимогам.

За думкою експертів, які мають багаторічний досвід використання каністерапії в Україні, найбільший потенціал для терапевтичної роботи мають собаки-компаньйони, такі як золотисті ретривери, французькі бульдоги, лабрадори, бордер-коллі, цвергшнауцери.

Третім аргументом, який підтримує ефективність каністерапії, є її всебічне використання, що охоплює різноманітні вікові групи та соціальні категорії, такі як діти, люди похилого віку, залежні особи, індивіди з інвалідністю, а також пацієнти з онкологічними захворюваннями.

Четвертим аспектом слід назвати організаційні вигоди, оскільки завдяки ресурсно-економічній ефективності цей метод може бути успішно впроваджений навіть у ситуаціях обмежених фінансових ресурсів соціальних служб та проєктів. В порівнянні з іншими формами анімалотерапії, такими як дельфінотерапія чи іпотерапія, що вимагають значних фінансових витрат та обмежують доступ лише для заможних верств, які проживають у великих містах, каністерапія може бути реалізована в будь-яких населених пунктах та в межах соціальних служб, лікарень чи проєктів.

Узагальнюючи, каністерапія відзначається широким спектром функцій, багато з яких вже отримали наукове та практичне підтвердження. Багато з цих функцій можуть бути успішно впроваджені в практиці соціальної роботи, зокрема [9, с. 76-80]:

1) гармонізація та стабілізація психічного стану клієнта, зниження рівня тривоги та напруги;

2) стимулювання емоційної сфери;

3) позитивний вплив на психомоторний розвиток;

4) нормалізація вегетативних функцій організму;

5) актуалізація ресурсних станів особистості;

6) зменшення аутизації;

7) позитивний вплив на розвиток комунікативних навичок;

8) сприяння дестигматизації окремих груп клієнтів та станів;

9) підтримка самореалізації особистості та інші.

Розглянемо основні форми каністерапії, серед яких основне місце належить взаємодії з собакою. Перш за все, це включає сесії зустрічей та спілкувань із чотирилапими друзями. Основна мета цієї форми каністерапії полягає в створенні позитивного контакту між учасниками і взаємодії, а також подоланні страхів через веселу гру. За керівництва каністерапевта учасники знайомляться з близьким контактом із собакою, гладять та виражають команди тварині. Основним завданням у цьому контексті є передача позитивних емоцій, отримання задоволення від спілкування з собакою та подолання страху, пов'язаного із оточенням та середовищем.

Ці заняття сприяють розвитку органів відчуття та сприйняття, дозволяють відволіктися від реальних проблем. В залежності від потреб та можливостей організації, такі заняття можуть бути як індивідуальними, так і груповими, а також можуть проводитися як одноразові заходи чи регулярні сесії. Каністерапевт, керуючи такими сесіями, веде нотатки або щоденник, фіксуючи поведінку та реакції учасників терапії.

Ця форма каністерапії може бути успішно використана в соціальній роботі з різними групами клієнтів, такими як особи у депресивному стані, підлітки, схильні до суїциду, діти та дорослі з інвалідністю, онкологічні та тяжкохворі пацієнти, люди із залежністю, а також особи похилого та старечого віку, які пережили тяжкі клінічні стани.

Наступною формою каністерапії є навчання з використанням собак, що зазвичай є особливо ефективною у роботі з дітьми, спрямованою на розвиток їхнього інтелекту та пізнавальних здібностей. Ця форма терапії передбачає участь кваліфікованих фахівців та виправлення конкретного плану лікування, вимагаючи знань у галузі педагогіки, психології та іноді медицини. У багатьох країнах ці сесії найчастіше проводяться у дитячих садках та школах. На жаль, в Україні ці заходи в навчальних установах та лікарнях, в основному, не дозволяються, що фактично перешкоджає їх проведенню згідно із чинним

законодавством [17, с. 311-320]. Один із варіантів вирішення цієї проблеми полягає в спільній участі школярів та каністерапевтів у проєктах та фестивалях в нейтральному просторі. У цьому контексті собака стає мотиватором та консультантом, створюючи сприятливі умови для навчання.

Примітним прикладом успішної реалізації цього підходу в Україні є проєкт читання з собаками, що успішно функціонує та розвивається в місті Луцьк. В рамках цього проєкту діти читають собаці, яка виявляється чудовим слухачем та сприймає їхні емоції, сприяючи покращенню навичок читання та розуміння тексту. Собака, як учасник цих сесій, не виправляє помилки, а уважно слухає та співчуває, що робить цей підхід особливо ефективним. Згідно з планом та програмою, розробленими педагогами, такі заняття можуть проводитися як у групах, так і індивідуально.

Важливо відзначати окремі досягнення учнів, особливо при індивідуальному підході. У соціальній роботі ця форма каністерапії може бути використана не лише з хворими дітьми, але й у роботі з тими, хто опинився у складних життєвих ситуаціях, «дітьми вулиці», дітьми, що виховуються в сім’ях залежних осіб, дітьми у сім’ях, де є особа, що повернулася з місць позбавлення волі, а також з дітьми з низькою мотивацією до навчання та порушеннями поведінки.

Найбільш високим рівнем складності серед форм каністерапії є системна терапія, яка включає комплекс вправ, спрямованих на досягнення конкретної реабілітаційної мети. У цьому підході каністерапевт спільно з лікарем або реабілітологом розробляє методику, враховуючи індивідуальні особливості та потреби учасника та його можливості. В системній терапії ставляться високі вимоги до фіксації ходу занять: кожна вправа та її ефект фіксуються в інформаційній картці. У залежності від досягнень у реабілітації поступово підвищується рівень складності завдань.

Індивідуальні або групові заняття для до трьох учасників є найбільш ефективною формою системної терапії. У соціальній роботі цей підхід може бути успішно використаний для реабілітації дітей з діагнозами, такими як ДЦП,

синдром Дауна, аутизм, а також для соціальної реабілітації осіб із різними видами інвалідності, незрячих, або онкохворих [22, с. 97]. Під час таких занять системна терапія сприяє досягненню конкретних реабілітаційних цілей, а фіксація прогресу у інформаційних картках дозволяє точно відстежувати результати та вносити необхідні корективи в програму реабілітації.

На сучасний момент можна зафіксувати, що каністерапія успішно пройшла перший етап свого розвитку в Україні. Формально утворено Українську асоціацію каністерапії, і цей напрямок активно підтримується Кінологічною спілкою України. Остання, спільно з іншими організаціями та учасниками соціальних проєктів, вивчає і впроваджує програму розвитку каністерапії. Однією з ключових мет цієї програми є визнання державою каністерапії як методу і подальший його розвиток в Україні. Методичні рекомендації з каністерапії вже передані на розгляд до Комітету Верховної Ради з охорони здоров'я, що вказує на прагматичний підхід до визнання та інтеграції цього методу в систему охорони здоров'я [29, с. 409].

Попередній аналіз каністерапії як нового явища в практиці соціальної роботи дозволяє здійснити певні висновки. По-перше, варто зауважити, що протягом останніх років каністерапія отримала значне поширення та стала популярною в Україні. Згідно з думкою експертів, основний попит на послуги каністерапевтів спостерігається серед сімей, які виховують дітей із проблемами зі здоров'ям, і великі міста мають навіть більший попит, ніж доступні соціальні послуги можуть задовольнити.

Деталізоване спілкування між клієнтами, які потребують каністерапії, та надавачами реабілітаційних послуг майже відсутнє. Як на рівні держави, так і на рівні окремих громад, відсутні ефективні механізми взаємодії, спрямовані на поєднання інтересів каністерапевтів і соціальних працівників з потребами клієнтів.

Іншою суттєвою проблемою у розвитку цього напряму реабілітації є відсутність офіційного визнання каністерапії. Прийняття відповідного закону

Верховною Радою сприяло б легалізації участі каністерапевтів у навчальних закладах, лікарнях і закладах реабілітації.

До цього часу, незважаючи на виражений попит, підготовка фахівців-каністерапевтів залишається неорганізованою. В Україні офіційно працюють лише ті собаки, які отримали сертифікати за кордоном або проходять навчання за ізольованими програмами в межах країни. Фахівці наголошують на тому, що без активної підтримки держави стає неможливим сертифікування собак для каністерапії в Україні та складно створювати систему їхньої підготовки. Відсутність розробки та узгодження єдиного стандарту або нормативу у цій сфері обмежує доступ клієнтів до соціальної послуги, а розвиток каністерапії обмежується ініціативою волонтерів та комерційними послугами [24, с. 35-38].

На таких умовах гарантувати якість надання соціальної послуги з реабілітації методами каністерапії стає надзвичайно важким завданням.

У підсумку, вивчення складових елементів каністерапії у контексті соціально-робітничої діяльності підкреслює важливість цього методу в покращенні якості життя та соціального взаємодії індивіда. Взаємодія з собаками в контрольованому середовищі виявляється не тільки джерелом радості та позитивних емоцій, але й важливим інструментом для соціальної реабілітації.

Соціальні прецизії каністерапії, такі як покращення комунікації, збільшення взаєморозуміння та розвиток соціальних навичок, надають додаткову цінність цьому методу в роботі соціальних робітників. Успішне впровадження каністерапії у соціально-робітничі програми може сприяти підвищенню самооцінки та самоповаги учасників, сприяючи їхньому повноцінному інтегруванню в суспільство.

Отже, враховуючи широкий спектр позитивних результатів та потенціалу каністерапії, важливо підкреслити не лише її лікувальні аспекти, але й важливість у сфері соціально-робітничої діяльності. Цей підхід може стати важливим інструментом для соціальних робітників у роботі з різними групами

населення, сприяючи покращенню якості їхнього життя та підтримці соціальної адаптації.

РОЗДІЛ 2. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ З ВИКОРИСТАННЯМ КАНІСТЕРАПІЇ

2.1. Впровадження каністерапії для дітей із порушеннями розумового розвитку та аутичними розладами

У сучасному контексті набуває актуальності висування високих вимог до фахівців, що займаються розвитком дітей із вадами розумового розвитку та аутичними розладами. На фоні цього виникають інноваційні методи та стратегії для вирішення проблем, що стосуються даної категорії дітей. Одним з результативних методів психоосвітньої реабілітації, спрямованим на стимуляцію розвитку та соціальну адаптацію, є каністерапія. Цей метод виявляє високий рівень популярності в Європі та Америці, і швидко розширює свою популярність в Україні.

У каністерапевтичній практиці залучаються різні категорії спеціалістів, такі як психологи, дефектологи, реабілітологи, каністерапевти, кінологи-дресирувальники, соціальні працівники і інші. Цей міждисциплінарний підхід сприяє комплексній та ефективній реалізації каністерапії як засобу поліпшення якості життя та розвитку дітей із особливими потребами.

Каністерапія спрямована на сприяння адаптації та розвитку дітей і підлітків із особливими потребами за допомогою взаємодії зі спеціально підготовленими собаками. Експерименти в області взаємодії з собаками підтверджують позитивний вплив цього досвіду на людину. Собаки, які є частиною каністерапії, проявляють якості, схожі на людські, такі як емоційність та вміння виражати свої почуття через дії, звуки, міміку та реакцію на комунікативні ініціативи.

Крім того, собаки-терапевти легко сприймають та виконують вербальні команди. Спілкування з такими собаками, виступаючи у ролі партнерів для дітей, сприяє прискоренню їх емоційного розвитку, допомагаючи подолати

критичні стани та стреси. Позитивний ефект досягається через організацію спільних видів діяльності, таких як ігри, тренування, виконання індивідуальних і групових вправ.

Діагноз «аутизм» став широко використовуваним терміном недавно, і перші відомості про дітей з цим розладом були описані в медичній статті, опублікованій у 1943 році. Дана стаття була приурочена до вивчення розладу, «про який раніше не повідомлялося». Сучасні терміни для таких розладів включають у себе термін «аутичні розлади». Характерні риси цих розладів включають неконтактність, ехолалію, труднощі у сприйнятті змін у навколишньому середовищі тощо. У минулому вважалося, що подібні стани відбуваються рідко, але на сьогодні ми відомі, що 6 з 1000 дітей (з чоловічою перевагою в 4 рази) народжуються із різними аутичними розладами [46].

У своїх наукових працях Л.С. Виготський акцентував увагу на великому значенні навчання в процесі розвитку людини. Він вважав, що основними психологічними інструментами для цього є мова, письмо та інші [6, с. 244]. Особливу групу становлять діти, які мають порушення розумового розвитку та аутичні розлади, іноді їх називають «особливими» або «аномальними дітьми» [5, с. 333]. У цієї категорії дітей виникають труднощі з використанням зазначених психологічних інструментів. Це обмежує їх можливість спілкування зі звичайними дітьми та, часто, з дорослими. Вони живуть у власному світі, і якщо не приділяти уваги цьому питанню методами психоосвітньої реабілітації, їх світ поступово стискається, обмежуючи їх в межах «чотирьох стін», і з кожним роком це стає для них все важче. Знижений рівень допитливості і повільне засвоєння нової інформації є характерними ознаками таких дітей.

Затримка розумового розвитку визначається як падіння рівня інтелекту, що виникає протягом періоду розвитку, і часто пов’язана із низькою здатністю до адаптації. Діти з вадами розумового розвитку вже з самого початку свого життя потребують реабілітації для поліпшення фізичного та соціального розвитку. Одним із ефективних методів такої реабілітації є терапія з

використанням собак. Цей вид анімалотерапії є особливо популярним через свою доступність і соціально прийнятну поведінку собак.

Походження каністерапії пов'язане з дослідженнями канадського дитячого психіатра Бориса Левінсона. Б. Левінсон спостерігав за взаємодією між собакою та його юними пацієнтами і прийшов до висновку, що собака виступає ініціатором цієї взаємодії, забезпечуючи підключення між нею та пацієнтом. Дитина, завдяки собаці, відчуває себе в безпеці, виражає психологічний комфорт, що сприяє швидкому проходженню лікування.

Левінсон зауважував, що застосування каністерапії демонструє вражаючі результати у роботі з замкнутими, некомунікабельними дітьми, а також з дітьми, які стикаються з аутизмом чи шизофренією. Таким чином, він вказував на те, що взаємодія з собакою, яка є ключовим елементом психотерапії, може допомогти аутистам встановлювати контакти з реальністю [55, с. 60-64].

Заняття з каністерапії сприяють комплексному розвитку дитини, включаючи корекцію психоемоційної та вольової сфер особистості, розширення кругозору, освоєння нових понять та навичок самопрезентації. Каністерапія сприяє формуванню адаптації до взаємодії з собаками різних порід і розмірів.

Вчені підкреслюють, що каністерапія активізує тонку моторику, сприяє розвитку довільності, поліпшує тактильний канал сприйняття та розвиває емпатію. Цей метод також сприяє формуванню навичок прийняття відповідальності і самостійності, позитивної мотивації до діяльності, розвитку комунікативних і лідерських здібностей, соціального інтелекту, а також вдосконаленню навичок самообслуговування.

Каністерапія проявляє позитивний вплив на психічний стан дітей, які стикаються з різноманітними патологіями, такими як аутизм, аутичні розлади, синдром Дауна, дитяча церебральна параліч, синдром дефіциту уваги і гіперактивності, а також на дітей із затримкою мовного та психомоторного розвитку, розумовою відсталістю та іншими специфічними особливостями розвитку. Ефективність методу каністерапії полягає у тому, що собака виступає

як активний учасник взаємодії, спроможний створити атмосферу довіри та особистої безпеки. Вона відіграє роль з'єднувального елемента у процесі налагодження соціальних відносин з однолітками та іншими оточуючими.

Професійне завдання фахівців у цій області полягає в розриванні дуального зв'язку «собака-дитина» та введенні інших учасників у цей взаємодійний процес. Шляхом комунікації між собакою та дитиною з обмеженими можливостями відбувається відновлення соціального статусу неповносправної дитини, її включення в соціальне середовище та розкриття індивідуальності.

Перші прояви аутичних розладів виявляються протягом перших двох років після народження дитини. За вчасного втручання можна досягти того, щоб така дитина навчилася самостійно допомагати собі, взаємодіяти в соціальних відносинах та спілкуватися з оточуючими [63, с. 202].

Взаємодія з собаками дозволяє такій «особливій» дитині залишатися самою собою, оскільки для собаки не має значення, чи відповідає дитина загальноприйнятим психо-освітнім нормам. Собака не проводить оцінку, не надає критики, не реагує на істеріки і не задовольняє капризи дитини, тим самим не заважаючи її розвитку.

На основі найновіших досліджень встановлено, що собаки-терапевти можуть виявити значущий ефект у зниженні стресу у дітей, які стикаються з аутизмом. Ці собаки пройшли спеціальне навчання, спрямоване на забезпечення їх абсолютної покірності та спокою у будь-яких ситуаціях. Введення такої собаки в сім'ю, де виховуються діти із аутичними розладами, призводить до зниження рівня стресового гормону кортизолу [51; 54].

Попередні наукові дослідження також вказують на ефективність собак-терапевтів у сприянні соціальній адаптації та поліпшенні навичок розв'язання побутових ситуацій у дітей. Професор Соні Люпієн з Канади підкреслює, що вперше отримані дані про позитивний вплив собак-терапевтів на фізіологічному рівні. Результати цих досліджень були опубліковані в журналі «Psychoneuroendocrinology» («Психонейроендокринологія»).

У своєму дослідженні, С. Люпієн та її колеги провели вимірювання рівня кортизолу в слині у 42 дітей з розладами аутистичного спектру (РАС). Зазвичай, рівень кортизолу досягає піку приблизно через 30 хвилин після пробудження людини, яке називається «кортизоловою реакцією на пробудження», а потім протягом дня поступово знижується. Дітям вимірювалася кортизолова реакція на пробудження до, під час і після сесій роботи із собакою-терапевтом.

Дві тижні до появи собаки, рівень кортизолу у дітей збільшився на 58% протягом перших 30 хвилин після пробудження. Під час присутності собаки ця реакція зменшилася, і підвищення складало лише 10%. Проте, через 4 тижні після видалення собаки, рівень кортизолової реакції на пробудження знову збільшився і досяг 48%.

Батьки повідомляли, що проблемна поведінка дітей, включаючи істерики, значно зменшилась під час перебування собаки вдома. Два тижні до прибуття собаки середній показник таких випадків склав 33, але за наявності собаки це число зменшилося до 25.

За висловленням професора Соні Люпієн, подальші наукові дослідження є необхідними для визначення причин, через які присутність собаки призводить до зниження рівня кортизолу. Наприклад, можливо, собаки сприяють покращенню якості сну у дітей, що може впливати на рівень цього гормону [59].

Згідно зі Сігмундом Фрейдом, який мав собаку породи чау-чау, він також зауважив, що пацієнти, які приходять до нього на психотерапевтичний прийом, відчувають себе спокійніше та більш відкритими у присутності собаки [45].

Додатково, Б. Левінсон провів опитування 150 дитячих психотерапевтів, використовуючи спеціальні анкети. Третина респондентів зізналася, що використовує тварин у ході дитячої психотерапії, і перше місце серед них посідає собака [23].

Для дітей з «особливими» потребами взаємовідносини в соціумі часто виявляються вкрай складними, навіть у вузькому контексті, такому як родина або група в дитячому садку. Оволодіння всіма формами поведінки, що передбачають такі взаємини, неможливе без наявності певного рівня інтелекту.

Дитина відчуває розгубленість через неспроможність осмислити такий об'єм інформації, що виникає внаслідок цих взаємин. Це сприяє поглибленню дезадаптації та часто призводить до виникнення агресивної поведінки у дитини.

Насупротив, взаємодія з собакою є досить простою. Саме через це дитина може самостійно оцінювати ситуацію та керувати нею. Собака має обмежений словниковий запас для розуміння мовлення та набір умовних сигналів для керування нею. Подаючи собаці команди, дитина отримує можливість відчути себе повноправним учасником комунікації. За словами А.В. Субботіна і Л.Л. Ращевської, каністерапія виступає як опора для будівництва та впорядкування уявлення дитини про світ [37, с. 35].

Т.Л. Любімова вказує на важливість використання комплексного підходу при корекції за допомогою спеціально підібраних ігор та вправ із собаками. З огляду на унікальність кожної дитини, необхідно здійснювати індивідуальний підхід, враховуючи стан дитини, її вік, характерологічні особливості та конкретні потреби. Важливо вести документацію, а динаміку розвитку дитини слід відстежувати за допомогою фахівців, таких як лікар дитини, психолог та дефектолог [26].

М.Н. Мальцева підкреслює необхідність отримання інформації про патологічні порушення, з якими каністерапевту доведеться працювати, та розпочати корекційну роботу з найбільш актуальних проблем. Вона рекомендує поступово ускладнювати завдання, щоб уникнути перевантаження дитини. Підкреслено, що на перших етапах головне – не завдати шкоду пацієнту. Діти з «особливими» потребами можуть виявляти неофобію (боязь нового), проявляти недружелюбність або гідливість. Тому рекомендується розпочати заняття з ритуалу знайомства з новими людьми та тваринами, завершивши його ритуалом прощання. Такі ритуали допомагають заспокоювати дітей та створюють позитивний емоційний вплив [28].

У практиці реалізації різних методів, зокрема каністерапії, у проведенні психо-освітньої роботи з дітьми, які мають вади розумового розвитку та аутичні розлади, виникає значна складність в зв'язку з великим розмаїттям

патологій та індивідуальними особливостями кожної дитини. Збір анамнезу ускладнюється тим, що батьки часто надають не зовсім об’єктивну інформацію про свою дитину. У медичній та педагогічній документації спостерігається явище гіпер- та гіподіагностики, яке стає очевидним з плином часу. Крім того, ускладнення полягає в тому, що позитивні результати можуть виявитися не відразу, а через тривалий період після початку занять, можливо, місяць або навіть рік.

Для поліпшення результатів важливо постійно проводити динамічне спостереження та взаємодіяти з іншими спеціалістами, які мають фаховий досвід у роботі з дитиною. За висновками професора психології з Університету Західної Кароліни, Гела Герцога [54], більшість опублікованих досліджень, що стосуються анімалотерапії, свідчать про позитивні результати. Один із досліджень, проведених на 14 пацієнтах із діагнозом аутизм [51], підтвердив це.

Однак важливо відзначити, що дослідження такого роду ускладнюються через ряд проблем, з якими доводиться зіткнутися: складнощі визначення контрольної групи, обмежена кількість об’єктів дослідження, нечіткі критерії та терміни, а також відсутність належного контролю за проведенням дослідження.

Каністерапія представляє собою захоплюючий та перспективний метод психо-освітньої роботи. На жаль, прогрес технологій значно віддаляє людей від природи, яка має унікальну здатність відновлювати та зцільовувати нас. Проте, безумовна любов та абсолютне прийняття, які надають собаки, здатні творити дива, навіть у випадку з «особливими» дітьми.

2.2. Стратегії використання соціально-психологічної реабілітації через каністерапію в роботу з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами

В сучасному світі, де велика увага приділяється вивченню та розвитку соціально-психологічних аспектів особистості, важливо розглядати інноваційні підходи до реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами.

Одним із важливих напрямків в цьому контексті є використання соціально-психологічної реабілітації через каністерапію.

Каністерапія, або терапія з використанням контакту з собаками, стає все більш актуальною у сфері роботи з особами, які мають особливі освітні потреби. Цей підхід визнаний ефективним для поліпшення соціально-емоційного стану, розвитку комунікаційних навичок та збільшення самооцінки у дітей та молоді.

У даному дослідженні ми зосередимося на аналізі стратегій використання каністерапії в контексті соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді з особливими освітніми потребами.

У 2005 році в Україні був ухвалений Закон «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», який визначає основні принципи створення правових, соціально-економічних та організаційних умов для усунення або компенсації наслідків, спричинених стійким порушенням здоров'я. Його метою є забезпечення функціонування системи підтримки осіб з інвалідністю у фізичному, психічному та соціальному аспектах, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності [11].

Прийняття цього Закону призвело до перегляду підходів до розв'язання проблем, пов'язаних з інвалідністю, що в свою чергу стало основою для сучасної системи реабілітації дітей та молоді з обмеженими можливостями, а також реабілітаційної індустрії загалом.

Реабілітація осіб з інвалідністю визнається як система заходів у сферах медицини, психології, педагогіки, фізичної підготовки, професійного розвитку, трудової сфери, фізкультурно-спортивних і соціально-побутових аспектах. Мета цієї системи - надання допомоги для відновлення та компенсації порушених або втрачених функцій організму з метою досягнення та утримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство. Ця система також передбачає забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації та медичними виробами.

Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з обмеженими можливостями розглядається як комплексна, багаторівнева та динамічна

система заходів. Її цілі включають відновлення, розвиток та утвердження соціального статусу особистості, психологічних функцій, якостей та властивостей. Також вона націлена на захист психічного здоров'я та соціального благополуччя, забезпечення соціального залучення до повноцінного життя та дієздатності. Це досягається шляхом усунення обмежень у життєдіяльності та створення доступного середовища для соціальних відносин.

Педагогічні умови професійної реабілітації молоді з особливими потребами були обґрунтовані А. Шевцовим. Фундаментальні праці з інклюзивної освіти, стратегічні напрямки розвитку освіти дітей з особливими потребами та історичний екскурс подані в роботах А. Колупаєва. Наукові розробки П. Таланчука висвітлюють різні аспекти супроводу навчання студентів з особливими потребами.

Каністерапія представляє собою ефективний метод, спрямований на забезпечення психофізіологічної підтримки для дітей з особливими потребами. Цей підхід базується на взаємодії із тваринами, яка сприяє нормалізації функціонування нервової системи, знижує артеріальний тиск, вирівнює рівень фізіологічного та психологічного стресу, а також сприяє зменшенню конфліктності, відчуттю неповноцінності, ворожості, тривожності. Важливо відзначити, що цей метод сприяє гармонізації міжособистісних відносин.

Найпоширеніші відхилення у розвитку дітей, які піддаються корекції каністерапією, включають розумову відсталість, порушення опорно-рухового апарату (у тому числі дитячий церебральний параліч), аутистичний спектр, епілепсія (з можливістю діагностики та передбачення нападів за 20 хвилин до їх початку собаками), емоційні порушення, синдром дефіциту уваги та гіперактивності, а також затримка психічного розвитку [15].

Також важливо відзначити, що каністерапія використовується з метою нормалізації емоційного стану дитини. Взаємодія з собаками може позитивно впливати на психіку дитини, забезпечуючи її заспокоєння та розслаблення, а також зменшуючи відчуття самотності. Ефективність допомоги тварин

виявляється особливо високою у випадках, коли дитина відчуває дефіцит соціальної підтримки та зазнає труднощі у процесі соціалізації.

Крім того, застосування каністерапії може виявитися ефективним стимулом для підтримки здоров'я, зокрема, спонукати осіб до проведення більше часу на вулиці, наприклад, шляхом підтримки прогулянок на свіжому повітрі. Ті, хто обирають завести собаку, раптово збільшують тривалість своїх прогулянок. Крім того, застосування каністерапії може бути ефективним методом для заспокоєння або мобілізації уваги, особливо в роботі з дітьми, які мають труднощі з концентрацією уваги або проявляють гіперактивність [21, с. 116].

Дослідження, проведені в школах, свідчать про те, що взаємодія з тваринами має здатність захоплювати та утримувати увагу дітей, що в свою чергу сприяє зменшенню рівня збудження і агресії. Виявлено, що стадії заперечення, гніву, шантажу, депресії і прийняття, визначені Е. Кюблер-Росс як етапи психологічного реагування на невиліковні хвороби, протікають набагато легше, коли оточуючі, зокрема тварини, можуть надавати емоційну підтримку хворим.

Вплив вірного супутника, такого як тварина, виявляється допоміжним для людей у керуванні своїми емоціями, трансформації їх та подоланні страху, відчаю та самотності. Проведене дослідження вказує, що спілкування дітей, які користуються інвалідними візками, із тваринами, зокрема собаками, призводить до того, що вони стають об'єктами більш пильної уваги на вулиці. Присутність собаки сприяє наданню більше уваги та теплоти взаємин [19, с. 45].

Метод каністерапії обладнаний комплексним характером, оскільки його використання включає в себе лікування, реабілітацію та психотерапію, які здійснюються за участю собак. З цього погляду можна виділити кілька напрямів каністерапії [21, с. 114-121]:

1. Реабілітаційний напрям: Реабілітація розглядається як комплекс заходів, спрямованих на відновлення автономності, адаптації, працездатності і здоров'я людей з обмеженими фізичними і психічними можливостями,

внаслідок перенесених (реабілітація) або вроджених (абілітація) захворювань. Використання собак у цьому напрямі безперечно виявляє позитивний вплив.

2. Психотерапевтичний напрям: Цей напрям охоплює використання каністерапії як різновиду психотерапії, що передбачає кінологічну підготовку фахівця.

3. Діагностичний напрям: Собаки використовуються у діагностиці особливо важких захворювань, що складно проявляються. Наприклад, їх нюх використовується для «діагностики» онкозахворювань, як це відомо з досліджень.

На підставі наукових визначень та освоєного досвіду в даній області, розглядається реабілітація дітей із особливостями організації пізнавальної діяльності за допомогою каністерапії як системи та процесу психологічних та педагогічних заходів. Ці заходи спрямовані на відновлення та розвиток альтернативних фізичних або психічних функцій, а також на усунення та повну компенсацію обмежень життєдіяльності, що виникають внаслідок порушень здоров'я. Цей процес здійснюється опосередковано через взаємодію з собакою, що розширює комунікативне поле взаємодії дитини з оточуючим світом.

Ця система заходів включає в себе соціальну, психологічну та профілактичну компоненти, і спрямована на адаптивну та реабілітаційну роботу з дітьми з ООП.

Соціальна компонента передбачає реінтеграцію дітей із ООП та їхніх батьків у соціальну взаємодію з дітьми та дорослими без виражених проблем зі здоров'ям. Це досягається створенням різнобічного контактного гуманістичного середовища, в якому беруть участь каністерапевт, собаки, діти із ООП та їх батьки, а також діти без порушень, педагогічні працівники, фахівці соціально-психологічного супроводу та інклюзивного навчання, і волонтери.

Психологічна компонента включає адаптацію дітей із ООП та їхніх батьків до зовнішніх факторів шляхом використання науково-методично обґрунтованих практик каністерапії. Для цього використовуються адаптивні заняття з волонтерами, соціальними працівниками, психологами та педагогами.

Профілактична компонента передбачає корекцію психоемоційних та поведінкових девіацій у дітей із ООП шляхом включення їх у нове середовище спілкування, де ключову роль відіграє кінолог та його група спеціально навчених собак [32, с. 27-36].

Крім того, розрізняють спрямовану та неспрямовану каністерапію. Спрямована каністерапія передбачає використання спеціально навчених тварин за розробленими терапевтичними програмами, в той час як неспрямована каністерапія полягає в невимушеній взаємодії з тваринами в домашніх умовах. Собаки мають властивості, аналогічні людським, такі як емоційність та здатність виражати свої переживання через дії, звуки та міміку. Вони реагують на комунікативні ініціативи людини та легко навчаються вербальним командам, що робить їх ефективними у практиці каністерапії.

Принципи організації каністерапії як засобу соціально-психологічної реабілітації в умовах освітніх закладів та в роботі з сім'єю дитини включають [35]:

1. Принцип партнерства: Залучення дитини із особливостями організації пізнавальної діяльності до активної співпраці з персоналом в процесі реабілітації.

2. Принцип різнобічності зусиль: Спрямованість зусиль на різні сфери функціонування, включаючи психологічну, професійну, сімейну, громадську та сферу дозвілля.

3. Принцип єдності психосоціальних і біологічних методів впливу.

4. Принцип ступеневості (перехідності): Підкреслення необхідності дотримання послідовності в застосуванні різних елементів реабілітаційного комплексу та поступового зростання навантажень.

Взаємодія дитини з собакою відзначається реалізацією різноманітних функцій, що відіграють суттєву роль у педагогічному та психологічному контексті. Співпраця ця може бути розглянута з точки зору мотивації, яка включає у себе посилення інтересу та активне залучення дитини до процесу.

Додатково, вона виконує комунікативну функцію, сприяючи розширенню комунікативного потенціалу дитини через активну участь у взаємодії.

Помітною є також розслаблююча роль цієї взаємодії, де собака виступає як фактор психологічної релаксації, сприяючи готовності до розумової діяльності та розслабленню напруги. Додатковими аспектами є навчаюча функція, яка включає в себе побутове навчання та розвиток навичок самообслуговування, а також пізнавальна, що сприяє розширенню знань дитини про природу та тварин.

Наголошено на когнітивно-допоміжній ролі собаки, яка виявляється у її участі у заняттях, спрямованих на розвиток когнітивних здібностей дитини. Також варто відзначити психотерапевтичний ефект цієї взаємодії, який сприяє гармонізації психічного стану, зниженню рівня тривожності та напруженості, а також підвищенню емоційного фону. Згадано також про ресурсну функцію, яка сприяє актуалізації ресурсних станів, зокрема, в контексті взаємодії з собакою [10, с. 234-237].

Процес соціально-психологічної реабілітації, здійснюваний за допомогою методу каністерапії, характеризується рядом специфічних особливостей, які були визначені в дослідженні Слизкової та Нестерової.

В першу чергу, у взаємодії дітей з особливостями функціонування та собакою застосовується підвищена мотивація. Важливо відзначити, що ця мотивація ґрунтується не на подоланні фізичного дискомфорту, а на емоційному пориві та бажанні здійснити щось корисне для тварини. Собака, виступаючи активним учасником взаємодії, чутливо реагує на настрій та емоційний стан дитини, сприяючи створенню позитивної атмосфери.

По-друге, під час сесій каністерапії діти задовольняють свої потреби в спілкуванні, любові, повазі, фізичному контакті та виявленні турботи про оточуючих. Задовольняючи ці потреби, які відповідають концепції А. Маслоу, дитина сприяє своєму особистісному розвитку.

У третю чергу, важливо відзначити, що діти з синдромом гіперактивності, дефіцитом уваги, аутизмом та ДЦП взаємодіють з оточенням, включаючи

дорослих і ровесників, більш відкрито та безпосередньо, коли ця взаємодія відбувається в контексті спілкування з собакою.

По-четверте, методика каністерапії внесе вагомий внесок у розвиток когнітивної сфери дитини, оскільки під час занять вводяться нові терміни з кінології, пропонуються інтелектуальні завдання в ігровій формі, що сприяє розширенню знань та підвищенню інтересу до навчання.

П’ята особливість полягає в тому, що каністерапія є особливо корисною для дітей із синдромом гіперактивності та дефіцитом уваги.

Шоста особливість визначається впливом взаємодії з собакою на дітей з особливостями функціонування, сприяючи швидкому налагодженню емоційного контакту, розвитку довір’я та відповідальності, а також підвищенню рівня самостійності та «дорослості».

Нарешті, сьома особливість вказує на те, що мета і завдання сесій каністерапії диференціюються залежно від діагнозів та психологічних особливостей конкретних дітей [35].

Очевидно, що каністерапія відзначається сприянням фізичній реабілітації завдяки застосуванню спеціальних вправ, спрямованих на відновлення поведінкових реакцій та формування координованих рухів з довільним розслабленням скелетної і дихальної мускулатури. Процес поліпшення самопочуття пов’язаний із збільшеною продукцією ендорфінів, специфічних речовин, що утворюються під час тривалої м’язової активності. Ці ендорфіни, в свою чергу, позитивно впливають на психічний стан людини, забезпечуючи ефективний механізм поліпшення емоційного благополуччя [32, с. 34-36].

Метод каністерапії, у зв’язку з його інтерактивним характером, сприяє установленню та розвитку відносин між суб’єктами, де дитина з особливими освітніми потребами стає активним та повноцінним учасником взаємодії та комунікації. Тимчасово розширюється спектр соціальних ролей, які може виконувати дитина, такі як учень, клієнт, господар тварини, ветеринар, друг, дресирувальник, поводир, асистент. Це надає можливість відпрацьовувати механізми різної поведінки, проводити порівняння та рефлексію власних дій,

збільшувати впевненість у собі та своїх можливостях, сприяти відчуттю активності та соціальної важливості.

Отже, можна констатувати, що заняття з каністерапії впливають на освітній та виховний процес шляхом вивчення соціальної поведінки (яка проявляється як у взаємодії з іншими дітьми чи дорослими, так і взаємодії з собакою, оскільки важливо розуміти наслідки власних дій та освоювати основи безпечної поведінки), розуміння власного емоційного стану (вміння відстежувати його, узгоджувати дії з ним, висловлювати його соціально прийнятним способом), а також розуміння емоційного стану інших (людей та тварин).

Однією з ключових складових елементів проведення занять є визначена наочність. Використовуючи різноманітні стенди, плакати, кінологічне спорядження (дрескостюми, повідці і т.п.), а також костюмовані шоу з собаками, що мають театральний характер, здійснюється взаємодія, в якій діти виступають активними учасниками подій. Вони не лише беруть участь у різноманітних іграх, але також беруть активну участь у розробці та підготовці сценарію шоу. Діти виходять разом із собаками, виконують різноманітні номери, винаходять та проводять змагання, в ході яких дорослі і собаки конкурують за витонченість та спритність з дітьми. Ці заняття допомагають дітям подолати страх та невпевненість в собі під час публічних виступів [13, с. 234-237].

Активна участь в цій діяльності має перевагу у тому, що взаємодія всіх учасників відбувається за допомогою зорових, тактильних та слухових відчуттів. На їхній основі формуються різноманітні образи, виникають асоціації, що в результаті призводить до індивідуального сприйняття. Це сприяє формуванню певної поведінки, регуляція якої у кожного учасника відбувається або автономно (учасники терапевтичної команди), або під контролем (клієнт, тварина).

Додатковою перевагою каністерапії є її низька вартість порівняно з іншими формами анімалотерапії, такими як іпотерапія та дельфінотерапія.

Водночас заняття з каністерапії довели свою корисність як для дітей, так і для їхніх батьків. Батьки відмічають зниження втоми під час сеансів, відновлення енергії, приріст позитивних емоцій, а найголовніше – збільшення віри у можливість поліпшення фізіологічного та психоемоційного стану своїх дітей.

Внаслідок участі в заняттях діти також виявили позитивні результати: зросло зацікавлення у заняттях, подолано негативний настрій і апатію, збільшилася активність, самоконтроль, бажання спілкуватися з іншими дітьми, дорослими та тваринами. Також спостерігалася задоволеність від взаємин та віра в себе, покращення настрою під час занять і посилення творчої активності.

2.3. Логокорекційна робота з дітьми, які мають інтелектуальні відхилення, з використанням елементів каністерапії

Мовлення відіграє важливу роль у житті і суспільстві, виступаючи не лише як засіб спілкування, але і як ключовий елемент для духовного розвитку, виховання, освіти та взаємовпливу. У випадку дітей з інтелектуальною недостатністю спостерігається системне порушення другорядних мовленнєвих функцій, яке обумовлене недоліками мислення. Наявність легкого інтелектуального недорозвитку призводить до порушень у формуванні інтелектуального компонента всіх аспектів мовленнєвої діяльності. Відзначається відставання в розвитку граматичних, лексичних та фонематичних характеристик мовлення у цих дітей. Загальний моторний недорозвиток, що є характерним для цієї категорії дітей, ускладнює процес активного ознайомлення з навколишнім світом і, відповідно, накопичення уявлень і знань про нього.

Розвиток мовлення у дітей раннього та дошкільного віку відзначається значною повільністю темпу та недостатньою активністю у мовленнєвій сфері. Згідно з висновками В. Синьова, М. Матвєєвої та О. Хохліної, ці аспекти є додатковими факторами, які ускладнюють спілкування дітей з дорослими та сверстниками. Дитина рідко бере участь у бесідах, відповідає на питання

обмежено та не завжди вірно. Недостатнє розуміння зверненого мовлення ускладнює виконання доручень та завдань [33].

Зазначається, що для того щоб діти з інтелектуальною недостатністю могли щось розповісти, потрібна постійна стимуляція у вигляді запитань. Без такої підтримки їхні висловлювання стають фрагментарними, непослідовними, важкозрозумілими, із значною кількістю повторів та персевераций. У монолозі розвиток теми не забезпечується ззовні, а залежить від волі дитини. Отже, монолог вимагає певного рівня довільності, який недорозвинений у дітей з інтелектуальними порушеннями. Для організації та підтримки діалогу вони потребують зовнішніх орієнтирів у вигляді плану, опорних слів, наочності та інших важелів.

Б. Пузанов вказує на значну знижену потребу у спілкуванні у дітей, які входять до визначеної категорії, і пов’язує це явище з несформованістю пізнавального інтересу. У випадку інтелектуальної недостатності внаслідок загального недорозвитку психіки збагачення досвіду відбувається повільно і спотворено. Недостатньо розвинені практична та пізнавальна діяльність не сприяють швидкому накопиченню уявлень і не стимулюють виникнення нових інтересів та потреб.

У зазначеній категорії дітей відсутність виражених потреб у мовленнєвому спілкуванні з оточуючими є нормою. Унаслідок загального недорозвитку психіки дитина не відчуває необхідності у висловленні своїх думок та почуттів через мовленнєвий зв’язок. Все вищезазначене значуще ускладнює процес соціалізації та соціальної адаптації дітей з інтелектуальними порушеннями.

Теоретичні засади каністерапії висвітлені у працях таких авторів, як Ю. Бондарчук, Т. Любімова, Є. Коржикова, А. Суботін, Л. Ращевська, Л. Кряжев, С. Постнова, О. Темнікова та інші. Однак застосування елементів каністерапії в логокорекційній роботі з дітьми, які мають інтелектуальні порушення, не отримало достатнього висвітлення в спеціалізованій психолого-педагогічній літературі.

У сучасному українському контексті розвиток методик каністерапії є на початковому етапі. Це пояснюється, з одного боку, відносною новизною питання використання каністерапії для дітей з особливими освітніми потребами, а з іншого – специфікою застосування цієї методики з різними групами дітей з особливими освітніми потребами, що вимагають індивідуального підходу (так звана «робота з випадком», англ. «Casework»). Це суттєво ускладнює створення стандартизованих загальних методик. Крім того, наразі відсутня цілісна концепція та стандарти підготовки тварин для каністерапії, а оцінювання цієї підготовки часто є суб'єктивним, що не відповідає вимогам роботи з собаками взагалі та зокрема з дітьми з особливими освітніми потребами. Несприятливі умови ускладнюються відсутністю чіткої концепції та стандартів оцінювання підготовки тварин для каністерапії, що часто має суб'єктивний характер. Незважаючи на це, наявний практичний досвід дозволяє виділити загальні форми каністерапії, принципи побудови та етапи [18, с. 66-68].

Основна ідея каністерапії полягає в створенні можливості для активної взаємодії між дітьми, які мають інтелектуальні порушення, фахівцями та собаками. Принцип лікувальної кінології у роботі з цією категорією дітей базується на проведенні занять у формі ігор, де досягається ефект ненав'язливості. З урахуванням структури інтелектуального порушення, інструктори створюють спеціальну систему вправ, індивідуально підібрану для кожної дитини, оскільки заняття передбачає тісний тактильний і емоційний контакт між дитиною та собакою.

Каністерапія сприяє розвитку мовленнєвих навичок, дозволяючи дітям задовольняти свої емоційні потреби. Особлива увага приділяється комунікації між дітьми та собаками, яка організована за конкретними методами та спеціальним чином, враховуючи особливості проблем та бажаний результат.

Каністерапевтичне середовище створює умови для розвитку комунікативних навичок у дітей, які стикаються з інтелектуальними порушеннями. Воно сприяє навичкам ініціювання та підтримки розмови, а також формуванню очікувань стосовно реакцій співрозмовника. Важливим

аспектом є здатність реагувати на висловлення співрозмовника в будь-якому контексті, оскільки взаємодія з твариною відбувається без наслідків для самооцінки дитини та раптових змін у її уявленнях про навколишній світ. Отриманий досвід спілкування в ході каністерапії створює можливість переношення цих навичок у соціальне середовище для дітей із зазначеними порушеннями, сприяючи їхній успішній адаптації.

Емоційна сфера взаємодії з собакою під час сеансів каністерапії виключає можливість негативної оцінки з її боку. Це сприяє стимулюванню мовленнєвої активності у дітей, особливо у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Останні рідко ініціюють спілкування, оскільки у них виникає знижена потреба у соціальних контактах та самовираженні. Здатність підтримувати діалог обмежена, оскільки їм складно одночасно спрямовувати пізнавальну активність на сприймання і розуміння висловленого співрозмовника, а також на програмування та реалізацію власного висловлювання. Часто дітей відволікають сторонні подразники під час розмови, що призводить до втрати зосередженості та нерозуміння змісту висловлювань.

Обмежене мислення, недорозвинене мовлення та обмежені уявлення про оточуюче середовище є факторами, які призводять до зменшення вербальної активності у дітей із легкими інтелектуальними порушеннями. Вони рідко вступають у діалог, крім випадків, коли це необхідно для досягнення конкретної практичної мети, вираження власних емоцій або відповіді на ініціативу дорослого [33]. Зазначено, що емоційна взаємодія з собакою під час каністерапії не призводить до негативної оцінки та легше викликає емоції, порівняно зі спілкуванням з людьми. Це можливо через більш вузький спектр емоцій у собак та прийнятливість тактильного контакту. Дотики до собаки стають засобом довербальної передачі емоцій, що виявляється особливо корисним у роботі з дітьми із інтелектуальними порушеннями. Недорозвинене мовлення у дітей компенсується фізичним контактом, який дозволяє вести емоційно насичений діалог, обходячи мовні бар’єри. Особливу вагу має фактор взаємодії з тваринами у формуванні моторики та вираженні почуттів. Всі ці

аспекти роблять взаємодію з собаками потужним стимулом для спілкування, особливо для дітей із легкими інтелектуальними порушеннями.

О. Темнікова вказує на те, що взаємодія з тваринами, зокрема з собаками, є ефективним засобом формування комунікативних навичок у дітей та сприяє загальному розвитку їхньої діяльності. Комунікація з собакою збагачує міжособистісну взаємодію, оскільки для успішного взаємодії з твариною необхідно розуміти її настрій та відповідно взаємодіяти, враховуючи цей настрій. Крім того, важливим є вміння розшифровувати поведінку собаки та виразно висловлювати власні бажання [39, с. 24-27].

Взаємодія з собаками також має позитивний вплив на емоційний стан дитини. Собака відкрито виражає свої емоції та співпереживає дітям, що сприяє емоційному відкриттю та вираженню позитивних емоцій у дітей. Цей момент спрощує встановлення контакту фахівцям з дітьми, оскільки емоційна розкритість дитини під час спілкування з собакою створює сприятливий фон для взаємодії.

Важливо відзначити, що процес мовленнєвого висловлювання охоплює ряд складних когнітивних дій, таких як програмування, вибір мовних одиниць, адекватних задуму, багаторівневий контроль за правильністю побудови фрази, використання граматичних конструкцій та вимови слів. У дітей з інтелектуальною недостатністю ці когнітивні функції є на надзвичайно низькому рівні, навіть у старших учнів вони можуть викликати значні труднощі при висловленні власних думок. Чітка структура занять, яка включає певну послідовність дій, заданий темп та правила спілкування з твариною, підсилює психолого-педагогічний вплив на дітей і сприяє розвитку їхнього мовлення [17, с. 311-320].

Взаємодія з твариною, яка включає прогулянки, турботу та дресирування, вимагає від дітей розвитку якостей, таких як дисциплінованість, планування, впевненість, вміння розуміти свої емоції та керувати ними. Усі ці якості зміцнюються під час занять каністерапією, оскільки в ході цих занять дитина з

інтелектуальними порушеннями повинна висловлювати різні команди голосом та будувати речення, наприклад, наказувати тварині принести предмети.

Заняття каністерапією виявляються ефективними у розвитку правильного дихання та виконанні дихальних вправ, оформлених у формі ігор для дітей. Під час цих занять діти стимулюють дихання собаки, виконують дихальні вправи, такі як махи руками з імітацією собачої ходи, кивки головою, сопіння носиком (принюхуючись), дихання ротом, повороти тулуба, розтяжка грудної клітини та інші.

Ці заняття сприяють розвитку фонематичного слуху у дітей через повторення команд фахівця (оскільки собака реагує лише на правильні команди), копіювання звуків, вироблення вміння імітувати звуки, що видає тварина. Також вони позитивно впливають на розвиток артикуляційного апарату, коли діти виконують різні рухи, такі як висування язика, доторкання носа, облизування, імітація рухів «як собачка п’є воду і їсть» та інші.

Важливо відзначити, що успіх взаємодії дитини з інтелектуальними порушеннями з собакою залежить від якості підготовки фахівця та самої тварини. Тварина повинна пройти спеціалізовану підготовку від кінологів за програмами, які включають навчання певним командам. Кожна собака, що пройшла таку підготовку, отримує відповідний сертифікат після успішного складання підсумкового екзамену.

Вибір собаки для терапевтичного впливу здійснюється індивідуально для кожної дитини, враховуючи її характеристики та особисті особливості. Каністерапевт розробляє індивідуальний комплекс вправ для кожного випадку. Початковий етап взаємодії завжди включає знайомство, і у випадку, якщо дитина виявляє страх, рекомендується тримати собаку на відстані.

Для більшої комфортності багатьох дітей, собака може сидіти або лежати боком, уникнувши прямого контакту з очима. Перші заняття спрямовані на те, щоб дитина усвідомила присутність собаки. У випадку, коли дитина має інтелектуальні порушення, інструктор розташовує її поруч з твариною,

стимулюючи тактильний контакт (наприклад, покладання руки на собаку, гладження, доторкання вуха, лапи, носа) протягом заняття [36, с. 45-50].

Важливо зауважити, що якщо дитина виявляє негативну реакцію, примусовий контакт не допускається. Початковий етап взаємодії характеризується формальним контактом, коли собака перебуває в приміщенні поруч із дитиною. Після завершення етапу знайомства можна переходити до виконання дистанційних вправ.

Спеціаліст супроводжує дитину, тримаючи тварину з іншого боку та утримуючи дистанцію. З плином часу, коли дитина адаптується, собака може робити зупинки та повороти. Педагог впроваджує уроки, використовуючи значущі для дитини предмети та ігри, такі як мильні бульбашки, матеріали для малювання, іграшкові машинки та інше.

На наступному етапі, коли встановлений стабільний позитивний контакт, проводяться дихальні вправи, імітаційні розтяжки, а основний акцент робиться на впливі на емоційну сферу дитини. Це досягається активізацією стенічних емоцій та створенням ситуацій успіху, таких як активні ігри з собакою, такі як кидання м’ячів, погодування собаки та виконання команд. Важливо, щоб ігри були різноманітні, але при цьому легко доступні для дитини.

Підлегле місце собаки відіграє ключову роль, надаючи дітям можливість самостійно створювати структуру гри на їхньому рівні взаємодії. Обмежений набір дій і команд, які тварина вже знає, дозволяє дітям повноцінно грати не як виконавцям вказівок дорослого, а як повноправними учасниками.

Каністерапія в даному контексті слугує опорою для будівництва та систематизації уявлень про світ. Моделювання ситуацій взаємодії на заняттях, де дитина може взяти на себе як підлеглі, так і керівні ролі, створює комфортне середовище для розвитку комунікативних навичок. Одночасно з наявністю чітких і простих засобів спілкування виникає можливість для самостійної організації середовища з боку самої дитини.

Реабілітаційна програма, в основі якої лежить каністерапія, спрямована на дітей віком від 5 до 10 років, коли мозок має значні компенсаторні

можливості і патологічні стереотипи ще не сформувались повністю. Зрозуміло, що для успішної логокорекційної роботи з використанням елементів каністерапії важливо, щоб дитина з інтелектуальними порушеннями навчилася бережно ставитися до собаки [42].

Розуміючи свою відповідальність та вивчаючи правила поведінки з собакою, дитина стає здатною грати самостійно. Для цього важливо, щоб дитина освоїла основи гри. Початковим завданням фахівця є показати ряд ігрових дій та допомогти дитині їх освоїти, коли вона опиняється на занятті з собакою і може бути розгублена, не знаючи, як правильно грати чи що робити.

Після того, як дитина опанує гру і зможе утримувати її самостійно, можна вводити додаткові елементи та надавати більше свободи для творчості та спонтанної активності. Важливо відзначити, що навчання ігровим діям не викликає серйозних труднощів навіть при значному інтелектуальному недорозвиненні і не вимагає окремих навчальних занять.

По-перше, дитина спостерігає за ігровими діями дорослого, які виглядають як дія чи команда, з миттєвою реакцією собаки. Це демонстрація ігрових дій виявляється максимально наочною.

По-друге, як сама собака, так і гра з нею є цікавими, що становить потужний мотиваційний фактор, сприяючи концентрації уваги дитини та швидшому засвоєнню необхідних навичок.

Так, каністерапія в першу чергу використовується як психотерапевтична методика, спрямована на розвиток інтелектуальних та психологічних можливостей, покращення рухових функцій і моторики дітей із інтелектуальною недостатністю. Безпосередньо цей метод широко застосовується для підвищення ефективності корекційного впливу на мовленнєвий розвиток дітей із порушеннями інтелекту.

Каністерапія включає в себе використання спеціально відібраних та підготовлених собак під керівництвом кваліфікованих фахівців-каністерапевтів. Ці собаки володіють конкретними навичками, аналогічними до людських: вони виражають свої емоції діями, звуками та мімікою. Завдяки цим особливостям,

каністерапія сприяє розвитку мовлення та комунікативних навичок у дітей із інтелектуальними порушеннями.

Під час сеансів каністерапії спостерігається тривалий вплив, який сприяє емоційному включенню дітей. Після проведення занять відзначається перенесення вивчених дій і навичок у повсякденне спілкування, що підсилює ефективність корекційного впливу.

ВИСНОВОК

У цій роботі ми детально розглянули роль каністерапії в процесі соціально-психологічної реабілітації дітей з особливими потребами. З історичного розвитку каністерапії випливає, що цей метод є не лише сучасним трендом, але і має глибокі корені у вікових традиціях використання тварин для поліпшення стану людини. Сучасні підходи до застосування каністерапії в медичній реабілітації підкреслюють її важливість у фізичному вдосконаленні та розвитку моторики дітей.

Каністерапія також знайшла широкий застосунок у соціальній роботі. Взаємодія з тваринами не лише сприяє формуванню позитивних міжособистісних зв'язків, але і розвиває соціальні та комунікативні навички. Цей метод виявляється особливо ефективним для дітей з особливими потребами, а саме для тих, хто має порушення розумового розвитку та аутизму.

Логокорекційна робота з використанням елементів каністерапії спрямована на виправлення мовленнєвих аспектів та інтелектуальних відхилень, створюючи для дітей з особливими освітніми потребами унікальні можливості для розвитку та самовираження.

Аналізуючи результати проведених досліджень, визначимо переваги застосування каністерапії у психо-освітній реабілітаційній діяльності.

1. Взаємодія з собакою сприяє підвищенню мотивації, що в свою чергу сприяє формуванню прогресу не на шляху подолання фізичних чи психічних перешкод, а заснованому на емоційному піднесенні та бажанні вчинити щось корисне для тварини. Собака виступає активним учасником цієї взаємодії, однак вона також виявляє високу чутливість до емоційного стану дитини та відчуває її налаштованість, а також вміло передбачає її бажання.

2. Важливим аспектом є те, що собака вміє розуміти дитину, та цей взаєморозуміння відкриває можливість для дитини відчути себе успішною. В цьому контексті вона може виявити та розвинути свої лідерські якості,

отримуючи позитивний зворотній зв'язок як від тварини, так і від дорослого, що перебуває поруч.

3. З точки зору задоволення потреб, дитина реалізує та задовольняє різноманітні потреби, такі як бажання бути визнаною у спілкуванні, отримання любові та поваги, фізичний контакт, потреба у суспільно-корисній праці, а також вияв турботи про оточуючих тощо.

4. Діти, які мають аутизм чи інші особливості розвитку, виявляють вищий рівень відкритості та безпосередньої комунікації, коли взаємодія відбувається у присутності собаки, яка стає фокусом цієї взаємодії.

5. Несперечною користю для розвитку когнітивної сфери дитини є участь у програмі, яка базується на взаємодії з собакою. У ході цих занять впроваджуються нові слова та терміни, пов'язані з кінологією, і пропонуються інтелектуальні завдання у формі гри. Це сприяє розширенню лексичного запасу дітей і підвищенню їхнього інтересу до навчання.

6. Собака має здатність інтерпретувати інформацію про емоційний стан дитини на невербальному рівні, що надає їй можливість виявляти виразну чутливість до змін у психоемоційному стані дитини та активно сприяти їй у контролі цих станів.

7. У розробленій програмі зайнять може враховуватися фізична реабілітація, що передбачає спеціальні вправи, спрямовані на відновлення поведінкових реакцій та формування координованих рухів при довільному розслабленні скелетної та дихальної мускулатури. У цьому контексті поліпшення самопочуття пов'язане із збільшеною продукцією ендорфінів, що виникає при тривалій м'язовій активності. Ці ендорфіни, у свою чергу, мають благотворний вплив на психічний стан людини.

8. Важливим компонентом у проведенні навчальних занять є застосування наочних засобів. Для цієї мети використовуються різноманітні педагогічні засоби, такі як стенди, плакати та кінологічне обладнання, що включає в себе собачі іграшки, повідці тощо. Однак, необхідно відзначити, що використання костюмованих шоу з собаками, які володіють театральним

характером, є необхідним елементом цього педагогічного підходу. В цьому контексті діти виступають у ролі активних учасників вистав.

На заняттях діти не лише залучаються до участі у різноманітних іграх, але й є активними учасниками у процесі розробки та підготовки сценаріїв шоу, музичних постановок, казкотерапії. Вони виходять на сцену з собаками, представляють різні номери, а також придумують та проводять змагання, в яких дорослі та собаки змагаються з дітьми у кмітливості та спритності.

Цей педагогічний підхід сприяє не лише залученню дітей до різноманітних активностей, а й розвитку їхньої творчості та лідерських якостей. Особливо важливо відзначити, що завдяки участі у публічних виступах діти подолають страх та невпевненість у собі, отримуючи додатковий імпульс для розвитку особистості.

Усі аспекти розгляду каністерапії в цій роботі підтверджують необхідність і важливість інтеграції цього методу в сучасну систему реабілітаційних практик для дітей з особливими потребами. Використання каністерапії не лише полегшує фізичні аспекти розвитку, але й глибоко впливає на психологічний та соціальний розвиток дітей, роблячи їхні перші кроки до повноцінного життя більш легкими та успішними.

СПИСОК ВИКОРИСТНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафоничев В. П. Анімалотерапія. Вуса, лапи, хвіст - наші ліки. / В. П. Агафоничев. - СПб.: Наука і Техніка, 2006. - С. 304.

2. Амарантова Л.А. Як собаки стають терапевтами? // Собачий острів: журнал.-СПб.: Благодійний фонд "Вірність", 2011. - № 4(12). - С. 14-15.

3. Анцупова І. І. Анімалотерапія / журнал "Навкруги світу", - грудень, 2006. С. 48.

4. Верещагіна С.Р. Анімалотерапія: Просвещение, 2001 - 105 с.

5. Виготський Л.С. Основи дефектології / Л.С. Виготський; [навчальний посібник для вузів; спец. л-ра]. - СПб.: Лань, 2003. - 654 с.

6. Виготський Л.С. Психологія розвитку людини / Л.С. Виготський; [Бібліотека всесвітньої психології]. - М.: Вид-во "Сенс". - 2005. - 1136 с.

7. Волков М.В. Сучасні проблеми каністерапії / М. В. Волков // -. СПб.: Пітер. - 2014. - 225 с.

8. Ворожбитова А.Л., Тютіна О.А. Рекреаційний потенціал каністерапії в умовах реабілітаційного центру для дітей та підлітків - Труди Північно-Кавказького федерального університету, 1997, 4, 162.

9. Давиденко Г. В. Моделі та форми впровадження інклюзивної освіти в рамках педагогічної інноватики / Г. В. Давиденко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки : зб. наук. пр. - Бердянськ : БПДУ, 2014. - Вип. 3. - С. 76-80.

10. Данченко, С. Механізм соціально-комунікативного навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я за допомогою методу каністерапії. Особистість в екстремальних умовах і кризових ситуаціях життєдіяльності, 2017. № 7. С. 234-237.

11. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2006). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15

12. Камнева О.О. Використання каністерапії в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами - Психологія і педагогіка: методика і проблеми практичного застосування - 2011, 21-1, 85-89.

13. Каністерапія як інноваційний напрям соціально-психологічної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами: монографія / Кравченко О.О., Кривоколинська Н.М., Стрельченко Н.А. Каштан С.М.; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2020. 224 с.

14. Кароматов І.Д. Прості лікарські засоби - у чотирьох книгах, книга четверта Lambert Academic Publishing Saarbrüchken Deutschland 2014. С. 36.

15. Кароматов, І. і Баймуродов, Р. Каністерапія (огляд літератури) Біологія та інтегративна медицина. №4. Чумак, О., Раімбакієва, Л., Батинова, Г. та Ксеневич, Т., 2017. С. 86.

16. Князєва Н.А. Каністерапія - це оздоровлення, лікування та реабілітація дітей з обмеженими можливостями здоров'я (ОВЗ) під час спілкування з собаками - Внешкольник, 2012, 2 (149), 33-34.

17. Коваленко В.Є., Введенська В.Л. Використання елементів каністерапії в логокорекційній роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. 2019. No1 (324) березень. Ч. 2. С.311-320.

18. Когаловська А. С. Волонтерська діяльність студентів і викладачів у галузі каністерапії дітей з особливими потребами: практика роботи на базі закладу соціального обслуговування. Соціальне обслуговування, 2015. № 4. С. 66-68.

19. Когаловська А. С. Особливості реабілітації дітей-інвалідів з використанням каністерапії - Вісник Іванівського державного університету. Право. Психологія. Педагогіка. 2013, Вип. 1, С. 41-46.

20. Когаловська А.С. Умови позитивних змін під час каністерапії - Труди Іванівського Державного Університету. Серія "Природничі, суспільні науки", 2014, 1, 60-65.

21. Когаловська, А. Каністерапія як підхід у психотерапії та реабілітації. Вітчизняний журнал соціальної роботи, 2014. № 4. С. 114- 121.

22. Комар І., Гальма Л. Соціально-педагогічні аспекти каністерапії. Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Молодь і ринок. м. Івано-Франківськ, 2012. №4 (87). С. 96-99.

23. Корнєєв Л.А. Слово про собаку / Л.А. Корнєєв. Думка, 1989. - 256 с.; URL: http://kinlib.ru/books/item/f00/s00/z0000017/st025.shtml.

24. Кравченко О. Каністерапія як інноваційний напрям соціально-психологічної реабілітації. Інноватика у вихованні, 2021. Вип.13. Т.1. С.28-38.

25. Левіна С.Д. Зоотерапія-перспективний напрямок психотерапії розладів шизофренічного спектра - Незалежний психіатричний журнал 2012, II, 78-83.

26. Любимова Т. Л. Каністерапія як метод психолого-педагогічної реабілітації дітей з обмеженими можливостями та сімей. Спеціальна психологія. 2010. № 1. С. 10-34.

27. Лях К.Ф., Карпенкова Н.М. Застосування анімалотерапії в медико-соціальній реабілітації дітей з обмеженими можливостями в Мурманському центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям - Вісник Мордовського університету 2012, 1, 138-141.

28. Мальцева М.М. Прийоми каністерапії при роботі з пацієнтами, які страждають на розлади аутистичного спектра / М.М. Мальцева. - 2014. - URL: http://wolcha.ru/sobaki-i-ljudi/2081-kanis-terapiya-i-autizm.html

29. Погорілець О.В. Каністерапія, як одна з можливостей використання службових собак після встановлення їх неспроможності нести службу. Харківського національного університету внутрішніх справ. Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ). Харків, 2020. С. 408-411.

30. Савичева С.В., Крячко О.В., Лукоянова Л.А. Пет-терапія: патофізіологічні аспекти і висновки (повідомлення перше) - Іпологія і ветеринарія 2015, 2 (16), 90-92.

31. Садрицька С.В. Проблеми каністерапії як новітнього методу практичної соціальної роботи. «SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи», 2021. № 11. С. 38-45.

32. Сертакова, О., Чубаров, М. та Бондарчук, Ю. Адаптивно-інклюзивна кінологія як спосіб соціально-психологічної реінтеграції дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Вісник Всеросійського товариства фахівців з медико-соціальної експертизи, реабілітації та реабілітаційної індустрії, 2018. № 3. С. 27-36.

33. Синьов В. М., Матвєєва М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталої дитини: підручник. Київ: Знання, 2008. 359 с.

34. Славіна Л. Анімалотерапія допомагає людям // Попередження. - 2010. - №9 (45). С. 64-68.

35. Слизкова, О. В. Підвищення якості життя дітей з ОВЗ засобами каністерапії / О. В. Слизкова, Т. А. Нестерова, 2016. С. 18.

36. Смолова Л.В. Психологія взаємодії з тваринами та її застосування в психолого-соціальній роботі: [за матеріалами зарубіжних джерел] / Л.В. Смолова // Вчені записки Санкт-Петербурзького Інституту Психології та соціальної роботи. - Вип. 1, том 9. - 2008. - С. 45-50.

37. Субботін А.В. Лікувальна кінологія. Теоретичні підходи та практична реалізація / А.В. Субботін, Л.Л. Ращевська. - "Макцентр. Видавництво", 2004. - 160 с.

38. Татаринцева Н.А. Каністерапія як метод роботи з молодими людьми з обмеженими можливостями здоров'я (18-30 років) - Поза рамками, поза межами. освітнього форуму м. Барнаул, 28-30 березня 2016 року, Барнаул 2016, 121.

39. Темнікова О.Ю., Бондарчук Ю.А. Можливості каністерапії в розвитку комунікативних умінь дошкільнят із вадами мовлення - Вісник Томського Державного Педагогічного Університету, 2017. 1 (178). С. 24 - 27.

40. Фабрі К. Є. Основи зоопсихології / М.: Психологічне суспільство, 1999. С. 58.

41. Харчук Ю. Анімалотерапія. Домашні тварини і наше здоров'я. / М. - 2006. - 251 с.

42. Чуприков А.П. Лікувальне та оздоровлювальне спілкування дітей і підлітків з тваринами - Національна медична академія післядипломної освіти ім. В.Г. післядипломної освіти ім. ПЛ Шупика (Київ). П.Л. Шупика (Київ) - Психічне здоров'я дітей та підлітків 2013, Вип. 13, №2, С. 40.

43. Abate S.V., Zucconi M., Boxer B.A. Impact of canine-assisted ambulation on hospitalized chronic heart failure patients' ambulation outcomes and satisfaction: a pilot study - J. Cardiovasc. Nurs. 2011, May- Jun., 26(3), 224-230.

44. Calvo P., Fortuny J.R., Guzmán S., Macías C., Bowen J., García M.L., Orejas O., Molins F., Tvarijonaviciute A., Cerón J.J., Bulbena A., Fatjó J. Animal Assisted Therapy (AAT) Program As a Useful Adjunct to Conventional Psychosocial Rehabilitation for Patients with Schizophrenia: Results of a Small-scale Randomized Controlled Trial - Front. Psychol. 2016, May 6, 7, 631.

45. Coren S. How Therapy Dogs Almost Never Cameto Exist / Stanley Coren. – Psychology Today. – Sussex Publishers, LL. – 2013. URL: https://www.psychologytoday.com/blog/canine-corner/201302/how-therapy-dogs-almost-never-came-exist

46. Donvan J. Autism’s First Child / J. Donvan., C. Zucker, 2010. URL: http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/10/autisms-first-child/308227

47. Fike L., Najera C., Dougherty D. Occupational therapists as dog handlers: the collective experience with animal-assisted therapy in Iraq - US Army Med. Dep. J. 2012, Apr-Jun., 51-54.

48. Georgieva V. et al. Impact of pet therapy and its application as a part of rehabilitation - Варненски медицински форум (Varna Medical Forum) 2016, 5, 174-179.

49. Glucksman M.L. The dog's role in the analyst's consulting room - J. Am. Acad. Psychoanal. Dyn. Psychiatry. 2005, Winter, 33(4), 611-618.

50. Gruzdeva E.V. Animal therapy / E.V. Gruzdeva // Moscow. - 2012. - P.123-124.

51. Guérin A. Animal-Assisted Intervention for Autism / A. Guérin, M. O'Haire / Purdue University, 2015. URL: http://vet.purdue.edu/chab/ohaire/index.php

52. Hartfiel C., Bodatsch M., Klosterkötter J., Kuhn J. [Establishment of an Animal Based Therapy at a University Hospital for Psychiatry: Results of a Preliminary Study and Future Prospects] - Psychiatr. Prax. 2017, Jan., 44(1), 36-40.

53. Hartfiel C., Bodatsch M., Klosterkötter J., Kuhn J. [Establishment of an Animal Based Therapy at a University Hospital for Psychiatry: Results of a Preliminary Study and Future Prospects] - Psychiatr. Prax. 2017, Jan., 44(1), 36-40.

54. Herzog H. Does Animal-Assisted Therapy Really Work? What clinical trials reveal about the effectiveness of four-legged therapists / Herzog Hal Psychology Today. – Sussex Publishers. – 2014. URL: https://www.psychologytoday.com/blog/animals-andus/201411/does-animal-assisted-therapy-really-work

55. Levinson B. The dog as «co-therapist» / B. Levinson // MentalHygiene. – 1962. – C. 46, 60-64.

56. Marcus D.A. Complementary medicine in cancer care: adding a therapy dog to the team - Curr. Pain Headache Rep. 2012, Aug., 16(4), 289-291.

57. Nordgren L., Engström G. Effects of dog-assisted intervention on behavioural and psychological symptoms of dementia - Nurs. Older. People. 2014, Apr., 26(3), 31-38.

58. Ohtani N., Narita S., Yoshihara E., Ohta M., Iwahashi K. Psychological Evaluation of Animal-assisted Intervention (AAI) Programs Involving Visiting Dogs and Cats for Alcohol Dependents: A Pilot Study - Nihon. Arukoru Yakubutsu Igakkai Zasshi. 2015, Dec., 50(6), 289-295.

59. Rettner R. Dogs Reduce Stress in Kids with Autism / Rachael Rettner // Live Science. – 2010. – URL: http://www.livescience.com/10166-dogs-reduce-stress-kidsautism.html

60. Stefanini M.C., Martino A., Allori P., Galeotti F., Tani F. The use of Animal-Assisted Therapy in adolescents with acute mental disorders: A randomized controlled study - Complement. Ther. Clin. Pract. 2015, Feb., 21(1), 42-46.

61. Swall A., Ebbeskog B., Lundh Hagelin C., Fagerberg I. Can therapy dogs evoke awareness of one's past and present life in persons with Alzheimer's disease? - Int. J. Older. People Nurs. 2015, Jun., 10(2), 84-93.

62. Wells D.L. Dogs as a diagnostic tool for ill health in humans - Altern. Ther. Health Med. 2012, Mar-Apr., 18(2), 12-17.

63. Wolff S. Thehistory of autism / Sula Wolff // European Child & Adolescent Psychiatry. – Vol. 13, No. 4. – Steinkopff Verlag, 2004. – C. 202. 46